

Enderûna Giriş Yolları ve Enderun Teşkilatı

Sevgi Ağca Diker*

Öz

İlk dönemlerde Rumeli’de sonraki yüzyıllarda Anadolu’da bir köyde hayata gelen bir çocuk fiziki özellikleri ve yetenekleri ile seçilerek devşirme sistemi içine girmektedir. Sistem içinde, kabiliyeti ve itaatkârlığı oranında yükselerek, hazırlık saraylarından/mekteplerinden sonra Topkapı Sarayı’na gelmektedir. Enderûn’da, devşirilerek gelenler dışında, müteferrikalar, hediye olarak gelen köleler, iltimaslılar, zâdeler ve çıraklar da bulunmaktadır. Enderûn’da eğitim ve seçimlere tabi tutularak; Büyük Oda, Küçük Oda, Seferli Koğuşu, Doğancı Koğuşu, Kilerli Koğuşu, Hazine Koğuşu’nda onlarca yıl eğitim gördükten sonra Has Oda’ya terfi etmektedir. Enderûn teşkilatı içinde yer alan bu koğuşların her birinde; kaç kişinin eğitim göreceği, hangi kurullarla koğuş içinde terfi edileceği, hangi kıyafetleri giyecekleri, koğuş mevcutları yanında yaptıkları hizmetler de farklılık göstermektedir. Büyük Oda ve Küçük Oda’ya mensup ağaların kıyafetleri diğer koğuşlardan farklı olduğu gibi padişaha sundukları bir hizmette bulunmamaktadır. Bu çalışmada koğuşlar içindeki hiyerarşik yapı sınıflandırılarak, her sınıfta bulunan görevlilerin unvanları, vazifeleri, kıyafetleri, bahşişleri, terfileri, ilmî çalışmaları tespit edilmeye çalışılacaktır. Enderûn teşkilatı çalışırken sıklıkla karşılaşılan; “acemilik”, “cülus bahşiş-i”, “bayram inamı” gibi terimlerin koğuştan koğuşa gösterdiği farklılık irdelenecektir.

* Dr., Kültür Tarihçisi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü Uzmanı, İstanbul/Türkiye, agca-sevgi@gmail.com, orcid.org/0000-0001-7110-1317

Eğitimin son basamağı olan Has Oda; sınırlı kontenjanı, özel kuralları, sınıflandırması, ağaların sıra dışı ayrıcalıkları ve padişahla kurdukları olağanüstü ilişkilerle tüm ağaların ortak hayalidir.

Anahtar Kelimeler: Enderûn, devşirme, Topkapı Sarayı, Edirne Sarayı, Galata Sarayı.

Ways of Admission For Enderûn and Enderûn Organization

Abstract

A child who came to life in a village of Rumelia the first periods and of Anatolia in the following centuries, is selected with his physical characteristics and abilities, and enters the recruitment system. Within his system, he rises in proportion to his capability and obedience and comes to Topkapı Palace after preparatory palaces/schools. In Enderûn, besides the recruited ones, there are also connoisseurs, slaves who come as gifts, benefactors, people and apprentices. By being subjected to education and elections in Enderûn, after decades of education in Büyük Oda, Küçük Oda, Seferli Ward, Doğancı Ward, Kilerli Ward, and Treasury Ward, he is promoted to the Privy Chamber. In each of these wards within the Enderûn organization; how many people will be educated, under which rules will be promoted within the ward, which clothes they will be worn, and the services they provide besides the wards are also differ from each other. While the clothes of the aghas belonging to Büyük Oda and Küçük Oda are different from the other wards, they do not serve the sultan. In this study, by classifying the hierarchical structure in the wards, the titles, duties, clothes, gratuities, promotions, scientific studies of the officers in each class will be tried to be determined. Frequently encountered cases while studying the Enderûn organization, such as the difference between terms of “inexperience”, “enthronement tip”, “feast tip” from ward to ward, will also be examined. The Privy Chamber which is the last step of education, with its limited quota, special rules, classification, extraordinary privileges of the aghas with the extraordinary relationships they established with the sultan, is the common dream of all aghas.

Keywords: Enderûn, spolia, Topkapi Palace, Edirne Palace, Galata Palace.

Giriş

Saraya yetiştirmek için oğlanların alınması Sultan I. Murad dönemine tarihlenmektedir. Sultan I. Murad Edirne Sarayı'nda birçok daire ve koğuşlar yaptırtarak, yedi yaşından büyük gönüllü ve Hristiyan çocuklarından devşirilen, endamca düzgün okuyup yazmaya elverişli çocukları eğitim için saraya aldırılmıştır. Burada okuyup yazmalarına ve iyi birer savaşçı olmalarına dikkat edilerek verilen nazari ve fiziki eğitim, Enderûn Okulu'nun temelini oluşturmuştur.¹ Devşirme sistemi Çelebi Mehmed döneminde başlamışsa da, Sultan II. Murad döneminde Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki topraklarında yaşayan Hristiyan halkından Yeniçeri Ocağı'na "Devşirme" adı altında asker adayları toplanması kanunlaşmıştır.² Arnavutluk, Yunanistan, Adalar, Bulgaristan'dan başlayan uygulama, Sırbistan, Bosna-Hersek ve Macaristan ile devam etmiştir. XVI. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu da devşirme kanununun uygulandığı bölgeler arasına girmiştir.³

Resim 1. Rumeli'de gayrimüslim bir köyde gerçekleşen devşirme işlemi
Arifi, *Süleymannâme*, TSMK, H.1517, y.33b

- 1 Mücteba İlgürel, "Acemi Oğlanı", *DİA*, c. 1, s. 324-325; Abdülkadir Özcan, "Devşirme", *DİA*, c. 9, s. 254-257.
- 2 Özcan, *a.g.m.*, s. 254-257.
- 3 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları I : Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Ankara, TTK, 1988, s. 6.

Devşirme Kanunu mucibince, iki çocuğu olanlardan biri, birkaç çocuğu olanlardan en güzel, en sıhhatli ve en uygunu seçilirken, bir evlatsa alınmazdı. Türkçe bilen, sanat sahibi, İstanbul'a gelip geri dönmüş, uzun ve kısa boylu olanlar seçilmezdi. Aralarında uzun boylu ve güzel endamlı olanlar saray için veya sokak olmak için ayrılırdı. Ticaretle meşgul Yahudilerden ve XVI. yüzyıla kadar Ermenilerden devşirme yapılmazken, annesi babası ölmüş, Köy Kethüdasının oğlu, sığırtmaç ve çoban oğulları ile genç sığırtmaç ve çobanlar, kel, fodul, köse, doğuştan sünnetli olan çocukların alınmaması da kanundu.⁴ Devşirme işleminde görevli sürücü adı verilen memur, devşirme olarak alınan çocuğun köyünü, kazasını, baba ve anne adını, doğum tarihini, tüm eşkâli ile sipahisinin ismini kaydettiği defteri iki nüsha olarak hazırlardı. Defterlerden biri devşirme memurunda⁵ diğeri sürücüde⁶ dururdu.⁷ *Süleymannâme*'de yer alan bir minyatür Rumeli'de gayrimüslim bir köyde gerçekleşen devşirme sistemini oldukça gerçekçi olarak betimlemektedir. (Resim-1)⁸

Köy meydanında kurulan bir platformun üzerinde oturan Yeniçeri Ocağı'ndan görevlendirilmiş iki ağadan biri "hilat-baha" veya "kul akçesi" olarak devşirme yapılan köylerden oğlanların yol ve kırmızı abadan kıyafetlerinin masrafını toplarken, kayıt yapan diğeri muhtemelen sürücüdür. Yere koyduğu Vaftiz Defteri ile bilgileri karşılaştırarak kayıt yapmaktadır. Seçilen çocuklar sırtlarında küçük heybeleri ile platforma yakın bir grup halinde iken, seçilmesi muhtemel çocuklar, gözü yaşlı anneler, babalar, papaz efendi görevli yeniçeri ile konuşmaktadır. Seçilen çocukların hemen hepsi aynı boyda, yapılı ve sıhhat göstergesi olmak üzere kırmızı yanaklı olarak resmedilmiştir.

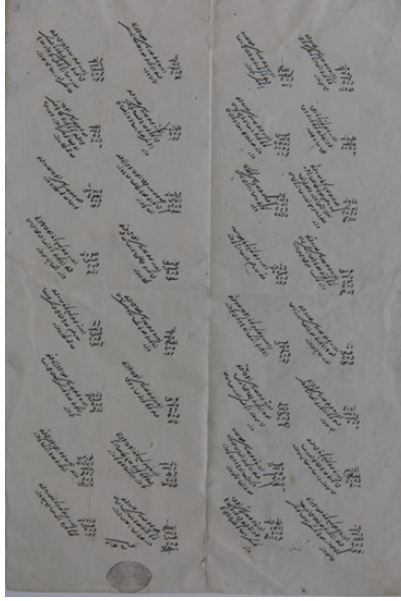
4 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 17-18; Özcan, *a.g.m.*, s. 254-257.

5 Devşirme memuru; Devşirme toplamak için tayin olunun elinde ferman dışında, ferman içeriğiyle aynı olan yeniçeri ağasının mühürlü mektubuyla görev yapan memurdur. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, İstanbul, MEB Yayınları, 2003, s. 448.

6 Sürücü; Devşirilen Hristiyan çocukların kâfile halinde hükümet merkezine götürmekle görevli memurdur. Pakalın, *a.g.e.*, c. III, s. 300.

7 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 23.

8 Arifi, *Süleymannâme*, İstanbul 1558, TSMK, H.1517, y.33b.

Resim 2. Yeniçeri Ağası Ali Ağa'nın Saray'a takdim ettiği oğlanların listesi
TSMA. D. 9451, y.1b-3a, 29 Z 970-19 Ağustos 1563

Bosna'nın fethinden sonra halkın kendi rızasıyla İslamiyet'i kabul etmesi sebebiyle Müslüman olan Boşnak çocukların saray için toplanmalarına müsaade edilmesi bir istisnadır. Bunlar *sünnetli oğlan* veya *potur oğlanı* olarak adlandırılmıştır.⁹ Devşirme Kanunu'nun birinci derecede takipçisi olan Yeniçeri Ağası, padişahın fermanı ile büyük bir titizlikle devşirilen çocukları tüm güvenlik önlemleriyle İstanbul'a getirilmesini sağladı. Padişahlar devşirme kanunu uygulanırken, görevlilerin adil olmaları ve zulmetmemeleri konusunda uyarıda bulunurlardı. İstanbul'a gelen devşirmeler arasından tekrar bir eleme yapılarak en zeki ve en yakışıklıları sarayda eğitilmek üzere seçilerek hazırlık saraylarına gönderilirdi.¹⁰ Nicolay, devşirme toplama işlemi için, iki yüz kadar yetkilinin görevlendirildiğini, bu yetkililerin çok sayıda çocuğu toplamış olarak Konstan-

9 Yeniçeri ocağında Kelime-i Tevhit öğretildikten sonra, Türk ailelere verilmeden saray ve bostancı ocağı için ayrılırdı. *Topçular Kâtibi 'Abdulkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, haz. Ziya Yılmaz, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003, s. 1063.

10 Acemi oğlanlar padişahın emriyle Rumeli'de Üsküp, İştîp, Köstendil, Prizren, Görice, Samakov, Prebol, Taşlıca, Ergirikası, Yanya, Pırlepe, İşkodra, Ohri, İpek, Dukakin, Novasin, Manastır, Mostar, İzvornik, Böğürdelen, Horpeşte gibi yerlerde tatbik edilmiştir. XV. yüzyılın sonlarından itibaren Erzurum, Harput, Diyarbekir, Bursa ve İstanbul civarı dışında Anadolu'da da uygulanmıştır. Özcan, "Devşirme", *DİA*, s. 254-257.

tinopolis'e geri döndüklerini kaydeder. “*Bu çocukların arasından en yakışıklı olanları padişahın sarayı için ayrılır; yedirilir içirilir; Müslümanlaştırılır; at kullanmaktan, yay çekmeye, çeşitli bedensel beceriler edinmek için haremağaları tarafından eğitilirlerdi*” bilgilerini de ekler.¹¹ Devşirilen acemi oğlanların içerisine yolda başkalarının karışmaması için azami dikkat sarf edilirdi.¹² İlk dönemlerde kızıl abalar giymiş sürüler halinde gelen acemi oğlanlar,¹³ önce saraya getirilip padişah arz odasında iken gösterilir, padişahın işaretiyle her sürüden münasip olan oğlanları seçen kapı ağası tarafından; Edirne Sarayı, Galata Sarayı ve At Meydanı/İbrahim Paşa Saraylarına verilmek üzere ayrılırdı.¹⁴ Rumeli Türkleşmeye başladıktan sonra, saray ağası yanında ilm-i kıyafete vakıf olan saray-ı amire hocası ile birlikte acemi oğlanları muayene ederek uygun olanları saray için seçerdi.¹⁵

Saray için seçilen çocukların çok küçük olmadıkları, eğitilmeleri için sarayda sürekli iki bilgin hocanın bulunduğu, çocukların okuma yazma ve İslam dininin esaslarını öğrendikleri, uygun görülenlerin padişahın hizmetine verildiği, bir süre hizmetten sonra güvenilir olanların seçilerek kendilerine ücret ve başka mallar verilerek Saray'dan çıktıkları batılılarca da bilinmekteydi.¹⁶ Venedikli Marco Minio raporunda, devşirmenin eğitim için olduğuna dikkat çekmektedir. “İlk saray, beyin kendi sarayıdır. Bu sarayda 200 kadar delikanlıya bakıyor. Onlara okuma, yazma eğitimi veriyor. Sonra da silah kullanımı konusunda eğitiliyorlar. Bu çocuklar 18 ya da 20 yaşına geldiklerinde saraydan ayrılmalarına izin veriliyor. Hayatlarını idame ettirecek giysiler, para ve bir de at veriliyor. Bu erkek çocukları, okuma yazma ve silah kullanımı eğitimi dışından hiçbir sebepten dolayı sarayda tutuluyorlar.”¹⁷

Saray'da Rumeli'den devşirilen çeşitli milletlerden içoğlanlarının yanında ciddi sayıda Bosnalılar da bulunmaktaydı. Saray için seçilen Bosnalı oğlanların,

11 Nicolas de Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, ed. Marie-Christine Gomez – Geraud Stefanos Yerasimos, çev. Şirin Tekeli - Menekşe Tokyay, İstanbul, Kitap Yayınevi, Haziran 2014, s.187-188.

12 Sürü içine karışanlara saplama denir. Bu tespit edilirse sürücüler ağır şekilde cezalandırılırdı. Özcan, *a.g.m*, s. 255.

13 *Topçular Kâtibi*, s. 1063.

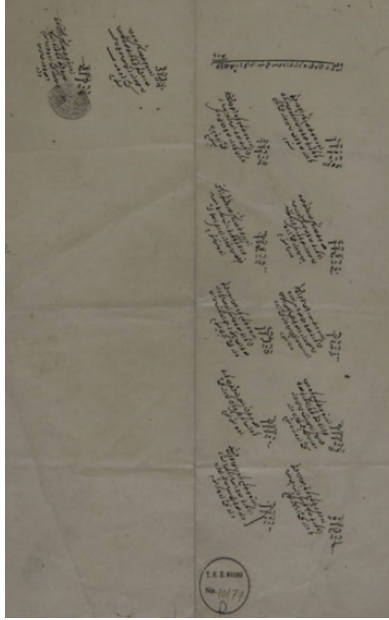
14 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 29; Abdülkadir Özcan, “Gulâm”, *DİA*, c. 14, 1996, s. 180-184.

15 Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbar II : Fatih Sultan Mehmed Devri*, haz. Hüdayi Şentürk, c. V, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003, s. 15; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 29.

16 Özcan, “Devşirme”, *DİA*, c. 9, s. 254-257; Nicolas de Nicolay, *a.g.e.*, s. 130.

17 Elettra Ercolino, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa*, ed. Erhan Afyoncu, çev. Pınar Gökner, İstanbul, Yeditepe Yayınları, Ocak 2012, s. 7.

Eşkâl Defterlerinden¹⁸ birkaç örnek günümüze kadar ulaşmıştır. (Resim 2, Resim 3)¹⁹ Zaten büyük bir kısmı Müslüman ailelerden alınan bu çocukların yaşlarının çok küçük olmadığı görülmektedir. 5 Rebiülevvel 973-30 Eylül 1565 tarihli, Bosna'dan getirilen acemi gulâmların isim defterinde yer alan oğlanların yaşlarının 14 ila 20 arasında değiştiği, birçoğunun yüzünde veya vücudunda yaralar olduğu, tamamının Müslüman ailelerden alınmadığı, bir kısmının gayrimüslim Bosnalı ailelerden devşirildiği görülmektedir. Defterin Yeniçeri Ağası Müezzinzade Ali Ağa²⁰ tarafından mühürlenmiş olması da, bu oğlanların Enderûn'da yetiştirmek üzere seçilerek saraya ayrılanlara ait defter olduğu düşüncesini kuvvetlendirir. İlk eğitimlerini hazırlık saraylarında geçirecek çocukların kayıt edildiği bu ilk defter incelendiğinde (Resim-2) genellikle orta boylu oğlanların alındığı görülmektedir.

Resim 3. Acemi gılmanların isim defteri, TSMA. D.10177, 5 Rebiülevvel 973-30 Eylül 1565

- 18 Eşkâl Defteri: Devşirilen acemi oğlanların isim ve hüviyetlerinin gösterir defterlerdir. Ana Defter ismi de verilmekte ve yeniçeri ağası tarafından mühürlenmektedir. Pakalın, *a.g.e.*, c. I, s. 560.
- 19 TSMA. D.10177, 5 Rebiülevvel 973-30 Eylül 1565. TSMA. D.9451, y.1b-3a, 29 Z 970-19 Ağustos 1563
- 20 Müezzinzâde Ali Paşa, 1562'de Enderun'dan çıkarak yeniçeri ağası sonra da kaptanıderya olmuştur. *Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri*, haz. Mehmed Süreyya, c. I, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 293.

Bosna'dan devşirilen oğlanlarla ilgili diğer defter tarihsizdir.²¹ Defterde kullanılan kâğıt özelliklerinden ve filigranından XVI. yüzyıla tarihlenebildiği gibi, Yeniçeri Ağası Müezzinzade Ali Ağa'nın mührünün bulunması da bu tarihi desteklemektedir. Toplamda 60 oğlanın kaydının olduğu defterde, köylerin yanında bağlı oldukları kazanın isminin de yer aldığı görülür. Defterin girişinde Bosna'dan devşirilerek içeriye verilmesi ferman olan acemi ağaların listesi olduğu beyan edilmektedir. Bu kayıta da, Saray'a alınan içoğlanların bir kısmının Bosnalı olduğu bilgisini desteklemektedir.

Müteferrikalar

Saray'da devşirmeler dışında müteferrika ismi verilen 200 oğlanın da bulunduğu bilinmektedir. Müteferrikalar, Eflak Voyvodalığı, Boğdan Voyvodalığı, Erdel Prensiği, Gürcü meliklikleri ve imparatorluğun değişik bölgelerindeki mahallî beylerin oğulları ile vezirlerin, şeyhülislâmların, padişah hocalarının, beylerbeyilerin, sancak beylerinin, defterdarların ve rikâb ağalarının çocuklarından oluşurdu.²² Bu çocukların varlığı babalarının Osmanlı devletine bağlılığının devamını sağlama amacıyla birlikte, saray terbiye ve görgüsünün vassal krallıklar tarafından da bilinmesi amacı taşıyor olmalıdır. Kazıklı Voyvoda olarak bilinen Vlad III. Tepeş ve kardeşi Rado'nun, İskender Bey ve Şehzade II. Mehmed ile birlikte eğitim aldığı bilinmektedir.²³ Müteferrikalarda yaş sınırı olmadığından aralarında doktorlar, filozoflar, astrologlar, kâhinler, falcılar, hocalar, mühendisler, çalgıcılar, mücevherciler ile birçok diğer hizmetliler vardı.²⁴ Onlar da saraydakiler gibi her ay ücret alıyorlardı. Rütbelerine göre müteferrikaların aylık ücretleri 20 ile 400 gümüş akçe arasında değişmekteydi.²⁵

Hediyeler

Devşirme ve müteferrika dışında saraya hediye olarak gelen oğlanlar vardır. Sadrazamlar başta olmak üzere kaptan-ı deryalar, valiler, beylerbeyiler, sultan efendi ve valide sultan gibi güçlü devlet ve saray ileri gelenleri padişaha oğlan ve

21 TSMA.D.10177, 5 Rebiülevvel 973-30 Eylül 1565.

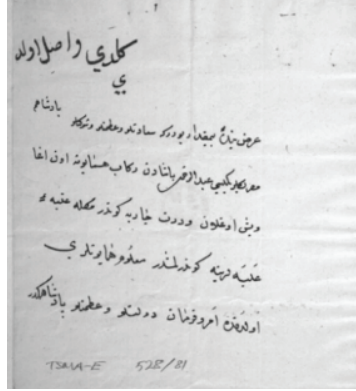
22 Erhan Afyoncu, "Müteferrika", DİA, c. 32, s. 183-185.

23 Mustafa Gencer, "Osmanlı Tarih Yazıcılarının Kazıklı Voyvoda (Vlad III. Tepeş) Tasvirleri", *Balkan Tarihi*, c. II, Burdur, Osmanlı Tarihi ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, 2016, s. 41-63.

24 XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Celâlzâde Mustafa ve Feridun Ahmed Bey gibi üst düzey bürokratlarla, Şehnâmecî Seyyid Lokmân ile Tâlikizâde Mehmed Subhi gibi tarih yazarları müteferrikalar zümresine dâhil edilmiş, yüzyılın sonunda da sistem tamamen değiştirilmiştir. Afyoncu, *a.g.m.*, s. 183-184.

25 Nicolas de Nicolay, *a.g.m.*, s.138-139.

kız köleler takdim etmektedir. Kapı Ağası Mahmud Ağa'nın Hayreddin Paşa'nın üçü oğlan 53 neferi Saray-ı Amire'ye gönderdiğini padişaha arzı²⁶ ve Mısır Beylerbeyisi'nin padişah için gönderdiği 10 ağa, beş oğlan ve dört cariye'nin padişaha takdimine dair arz üzerinde padişahın “*geldi vasıl oldu*” hatt-ı hümayunu konuyla ilgili nadir örneklerdir. (Resim-4)²⁷

Resim 4. Mısır Beylerbeyisinin padişaha ağa, oğlan ve kız gönderdiğiyle ilgili arzı TSMA. E.2445/106-528/81, 29 Z 1061-13 Aralık 1651

Her ne şekilde olursa olsun, Saray'a getirilen çocuklar, ilk olarak saray âdâbı, giyim kuşam, müfredat ve spor faaliyetlerinin çok katı kurallarla takip edilerek öğretildiği bilinen, Edirne Sarayı, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı'na gönderilmişlerdir.

İltimaslılar/Zadeler/Çıraklar

İyi eğitilmiş on yedi dil bilen musiki ve tıp tahsili görmüş otuz yaşında savaş esiri olarak alınıp Enderûn'a girmiş Albertus Bobovius/Ali Ufki Bey²⁸ veya babası Boğdan Voyvodalığına atanınca rehin olarak Saray'a alınarak Enderûn'da eğitim gören Dimitri Kantemir²⁹ gibi esir ve rehinler yanında, XVII. yüzyılda çırak ve zâdelere rastlanmaktadır. Başta Babüssaade teşkilatına mensup ak hadımların

26 Belge tarihsizdir. Kapı Ağası Mahmud Ağa'nın Hayrettin Paşa'nın gönderdiği 53 oğlanla cariye'nin hangi saraya verileceğine irade buyurulması hakkında arzı için bkz. TSMA. E.6590/1-759/9, 974-1567 (tt).

27 TSMA. E.2445/106-528/81, 29 Zilhicce 1061-13 Aralık 1651.

28 Sultan İbrahim döneminde Saray'a alınan ve IV. Mehmed'in tercümanı olan Ali Ufki kısa zamanda santur çalmayı ve Türk musikisini öğrenmiş ve notaya geçirmiştir. Ali Ufki Bey - Albertus Bobovius, *Saray-ı Enderun : Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Türkis Noyan, 1. bs., İstanbul, Kitap Yayınevi, 2013.

29 Mihai Maxım, “Kantemiroğlu (Dimitrie Cantemir)”, *DIA*, c. 24, s. 322-323.

çırakları olmak üzere, sadrazam, valide sultan, sultan efendiler ve Darüssaade ağası ve diğer saray ağalarının yetiştirdikleri çırakları Enderûn'a alınmaya başlamıştır. Enderûn künye ve esami defterleri incelendiğinde ağaların isimlerinin yanlarındaki notlardan kimlerin çırağı veya çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Mesela, Babüssaade Ağası İbrahim Ağa'nın çerağı, Hazine darbaşı İbrahim Ağa çerağı, Sırkâtibi Bahri Efendi çerağı, Kapı Ağası Abdurrahman Ağa çerağı, Saray Ağası Mahmud Ağa çerağı, Kilerci başı Süleyman Ağa çerağı³⁰ gibi kimlerin çırağı veya iltimasıyla girdiklerine veya sultanzade, Kapı Kethüdası Necip Efendizade gibi ailelerine işaret edilmektedir. Bu grubun içinde vefat eden veya tahttaki padişahların çıraklarının da bulunması dikkat çekicidir.³¹

Saray ve devlet ricalinin yetiştirdikleri kölelerin veya çocuklarının çırak olarak saraya alınması işlemleri padişahın emri ve onayı ile yapılmaktadır. Mesela, Darüssaade ağasının yetiştirdiği oğlanların Büyük Oda, Küçük Oda, Kiler, Seferli, Hazine, Galata Sarayı ve Paşa Sarayı'na dağıtımı padişaha arz edilmişse de, padişahın bu dağıtımı hoş görmeyerek “*Kilere ve Seferliye vermedim. Hazine'ye bir*” hatt-ı hümayunu ile müdahale ettiği görülür.³² XVIII. yüzyıl sonlarına doğru İstanbul halkından padişahın emriyle hazırlık saraylarına alınan oğlanlar da Enderûn'a dâhil olmuştur. Bunlar da defterlerde *şehrî* olarak tanımlanırlar. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa bunlardan biridir.³³

Edirne Sarayı

Pencik kanunun uygulandığı yer olarak karşımıza çıkan Edirne Eski Sarayı, Sultan I. Murad tarafından 767 (1365-1366)'de yaptırılmıştır.³⁴ İçinde eğitim amaçlı birçok daire ve koğuşlar bulunan saraya, yedi yaşından büyük gönüllü ve

30 TSMA. D.2058, y.6b-7a, 1111-1133-1700-1721.

31 Şevketlü efendimizin çırağı, Fatma Sultan çırağı, soğancıbaşızade, silahdar ağa iltimasıyla, Beyhan Sultan iltimasıyla vb. için bkz. TSMA. D.701, 1210-1233-1796-1818; TSMA. D.3250, 1229-1814; TSMA. D.2058, 1111-1133-1700-1721.

32 Darüssaade Ağası'nın yetiştirdiği oğlanlardan onunun Büyük Oda'ya, onunun Küçük Oda'ya, ikisinin Kiler'e, ikisinin Seferli'ye, ikisinin Hazine'ye, ikisinin Galata Sarayı'na ve ikisinin de Paşa Sarayı'na verilmesi hususunu arz ettiği belge üzerine padişah hatt-ı hümayunla sadece Hazine'ye bir kişi verdiğini bildirmiştir. TSMA. E.2445/173-529/35, 2 Muharrem 1099- 8 Kasım 1687.

33 Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa; 1678'de Zülüflü baltacı olarak girdiği Saray'da, Seferli Koğuşu'na ardından Has Oda'ya geçmiştir. Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 939-940; İstanbul'un Fındıklı semtinde doğmuş ve küçük yaşlarda saray hizmetine girerek IV. Mehmed'in başmusahibi Şahin Ağa'nın himayesinde yetişmiştir. Abdülkadir Özcan, “Silahdar Mehmed Ağa”, *DİA*, c. 37, İstanbul, 2009, s. 194-197.

34 Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, yay. Süheyl Ünver, Ankara, TTK, 1989, s. 13.

Hristiyan çocuklarından devşirilen endamca düzgün okuyup yazmaya elverişliler alınmıştır. Okuyup yazmalarına ve iyi birer savaşçı olmalarına dikkat edilerek verilen eğitim, Enderûn Okulu'nun da temelini oluşturmuştur.³⁵

Edirne Sarayı, İstanbul'un fethi sonrasında payitahtın İstanbul'a taşınması ve Fatih'in Enderûn Teşkilatı'nı yazılı kurallara bağlamasıyla ikinci derece önemli hazırlık sarayı olarak konumlanmıştır. Edirne Sarayı, Enderûn Hazırlık Sarayı ile birlikte Yeniçeri Acemi Ocağını bünyesinde barındırmaktadır. Evliya Çelebi, Kanunî Sultan Süleyman'ın Macar Seferine giderken, Edirne Eski Sarayını ve yeniçeri odalarını imar ettiğini ve bu dönemde Eski Saray'a Divanhane, Has Oda, Büyük Oda, Küçük Oda, Hazine, Kiler, Doğancılar ve Seferliler odaları inşa edildiğini kaydeder.³⁶ Babüssaade Teşkilatına mensup Edirne Sarayı Ağası bu sarayın amiridir.³⁷ Divan-ı Hümâyûn'dan yeniçeri ağasına yazılan hükümde³⁸ Edirne'ye gönderilen acemi oğlanlardan sorumlu olduğu görülmektedir.³⁹ Edirne Sarayı Ağası maiyetindeki ağalarla birlikte acemi ağaların eğitimini ve terbiyelerini takip eder.⁴⁰ Acemi oğlanlara dini eğitimle birlikte, farklı dallara hâkim hocalar ders vermekte, binicilik ve silah talimi yaptırılmaktadır.⁴¹ İçlerinde kabiliyetli olan

35 İsmail Hakkı Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, c. I, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, 1953, s. 28.

36 Seferli Koğuşu Kanunî Döneminde henüz kurulmamıştır. Evliya Çelebi Sultan IV. Murad döneminde gittiği için Seferli Koğuşu'nu görerek tüm yapıların aynı anda yapıldığı izlenimine kapılmış olmalıdır. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. 3. kitap 2, s. 591; Edirne Sarayı'nda Hazine Koğuşu eni 13xboyu 46 arşın, Kiler Koğuşu eni 11.18 x boyu 53 arşın, Seferli Koğuşu, eni 12.18xboyu 67 arşındır. Baykal, *a.g.e.*, s. 28; Âta, Muradiye Küçük Pazar Hamamı'na Yeniçeri Hamamı denme sebebinin burada Edirne Sarayı Acemi oğlanlarının mekânlarının bulunmasıyla ilişkilendirse de, kastedilen Kanunî'nin yaptırdığı Yeniçeri Odaları olmalıdır. Tayyâr-zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi : Târîh-i Enderun*, haz. Mehmet Arslan, c. I, İstanbul, Kitabevi, 2010, s. 22.

37 Sevgi Ağca Diker, "Topkapı Sarayında Ak Hadımlardan Oluşan Babüssaade Teşkilatı ve Kurumun Son Güçlü Temsilcisi: Kapı Ağası Gazanfer Ağası", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı 16, Güz 2020, s. 1-32.

38 Yeniçeri ağasına, Edirne Sarayına devşirilen acemi oğlanlardan elli ile Arnavut oğlanı verilmesiyle ilgili hüküm için bkz. BOA. A. {DVNSMHH, 35/934, 17 Ramazan 986-17 Kasım 1578.

39 Edirne Sarayı'na gönderilen cemaatler için bkz. TSMA. D.8009, 13 Cemaziyelahir 1008-31 Aralık 1599.

40 Edirne Sarayı'nda *saraydarlık* hizmetinde bulunan Rıdvan bin Abdullah için bkz. TSMA. E. 12354/1-2-1022/9, 1066-1656.

41 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 302; Evliya Çelebi, Kanunî Sultan Süleyman'ın kanunu üzere Edirne Sarayı'nda bulunan 3.000 hassa gılmanın ibadet ve eğitimle meşgul olduğunu, üç yılda bir İstanbul'a gelerek, Yeni

ağaların İstanbul'a Enderûn Büyük ve Küçük Odalara çıktığı hazırlık sarayında,⁴² geride kalan ağalar üç veya yedi senede bir yapılan çıkmalarda veya padişah cüluslarındaki büyük çıkmalarda⁴³ Kapukulu Süvari Bölükleri'nin küçük sınıflarına çerağ olurlardı.⁴⁴ Edirne Sarayı Ağası, çıkmaya uygun oğlanları kapı ağasına yazdığı bir tezkire ile arz eder, bu bilgi çerçevesinde kapı ağasının yazdığı arzı padişahın uygun görmesiyle çıkma gerçekleşirdi.⁴⁵

Zaman içinde Edirne Sarayı Acemi Oğlanları Teşkilatından vazgeçilmiş, acemilerden uygun görülenler Enderûn'a, diğerleri de konumlarına uygun Kapukulu ocaklarını dağıtılarak 1675'de lağv edilmiştir.⁴⁶ 29 Rebiülahir 1086-23 Temmuz 1675'de Sultan VI. Mehmed'in emriyle Edirne Sarayı'nda acemi oğlanlarının okuması için vakfedilen Kur'an-ı Kerimler, Hazine'ye alınarak Enderûn'daki ağalara dağıtılmıştır.⁴⁷ Edirne Sarayı'nda yaşamayı tercih eden Sultan IV. Mehmed'in, yanında getirdiği veya sonradan getirttiği⁴⁸ Enderûn Ağalarının varlığı sebebiyle Edirne'de ikinci bir okulun olmasına gerek görmeyerek kapatmış olması muhtemeldir. Ancak kendisinden sonraki padişahların da Edirne'de ikamet etmesi ve Sultan II. Mustafa'nın İstanbul dışında çok zaman geçirdiği bahanesinin de kullanıldığı tahttan indirilme sebepleri sonrasında kapatılmış olması daha akla yakındır. Atik Edirne Sarayı'nın satılması da ayrıca dikkat çekici bir husustur.⁴⁹

Saray'da statülerine uygun padişah hizmetine girdiklerini kaydeder. Kahraman - Dağlı, *a.g.e.*, c. I, kitap I, s. 591.

42 Edirne Sarayı'ndan gelen ağaların Küçük Oda veya Büyük Oda'ya alınmaları kanundur. *Koçi Bey Risaleleri*, haz. Seda Çakmakçıoğlu, İstanbul, Kabcacı, 2007, s. 104.

43 Büyük Çıkma, herhangi bir sebeple padişahın emriyle aynı anda birçok içoğlanının çıkmasına denmektedir. Kimi zaman bir şehzadenin dünyaya gelmesi *büyük çıkma* sebebi olabilmektedir. Sultan III. Mehmed Şehzade Murad'ın dünyaya gelmesi üzerine büyük çıkma emretmiştir. Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, haz. Mehmed İpşirli, c. II, İstanbul, Bahar Matbaası, 1968, s. 633.

44 Edirne Sarayı'ndan çıkan on dört neferin sağ ulufeci olmalarıyla ilgili bkz. BOA.A. {DVNSM-HM.D.25/1259, 21 Zilhicce 981-13 Nisan 1574.

45 Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 302.

46 *Takvimü't Tevarih*, 1675'de Edirne, Galata ve Paşa Saraylarının da lağv edildiğini kaydetmektedir. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 302.

47 Dağıtımla ilgili müfredat defteri için bkz. TSMA. E. 10126/16-944/55, 29 Rebiülahir 1086-23 Temmuz 1675.

48 Enderun'dan Edirne Sarayı'na gönderilen iç oğlanların masraf belgeleri, padişahın zaman zaman İstanbul'daki içoğlanlarını Edirne Sarayı'na getirttiğini düşündürmektedir. TSMA. E. 10735-6-982/69, 8 Zilhicce 1073-14 Temmuz 1663.

49 Edirne Sarayı'na ilk zaman kimse talip çıkmamışsa da, sonra Defterdar Mehmed Efendi satın almıştır. Abdülkadir Özcan, *Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiat Tahlil ve Metin (1066-1116/ 1656-1704)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 68.

Galata Sarayı

Sultan II. Bayezid döneminde yaptırılan Galata Sarayı bir cami, 200'er kişilik üç koğuş ve mutfaktan oluşmaktadır.⁵⁰ Galata Sarayı Enderûn hazırlık okulları arasında en itibarlı olanıydı.⁵¹ Devşirme kanunu ile alınan oğlanlardan, saray için ayrılanlar arasından kapı ağası tarafından seçilenler Galata Sarayı'na gönderilirdi. Padişahın iradesiyle münferit kayıtların da yapıldığı yazışmalardan anlaşılmaktadır.⁵² Mesela, Hazine kethüdasının 1687 tarihli arzında, her yıl olduğu gibi bu yıl da Büyük Oda, Küçük Oda, Kiler, Seferli, Hazine, Galata Sarayı ve Paşa Sarayı'na 30 oğlanı çırak olarak verilmesi talep edilmektedir.⁵³ Galata Sarayı Ağası Ahmed imzalı başka bir arz, gönderilen gılmanın Enderûn gılmanları arasına kaydedildiğini bildirir.⁵⁴ Bu okulda Babüssaade Arz Ağaları Teşkilatına mensup Galata Sarayı ağası baş ağadır.⁵⁵ Ayrıca, başoda, orta oda ve küçük odadan oluşan Galatasaray'ndaki tüm odalarda zabıt olarak, oda kethüdası, odabaşı, kuşçubaşı, hamamcibaşı ve başeski görev yapardı.⁵⁶ 1552'de Galata Sarayı Ağası ile birlikte görev yapan personel şöyledir: 20 ağa, dört Enderûn oğlanı, dört hastahane oğlanı, beş hoca, kâtip, imam, hekim, çamaşırcı, saka, tellak, şerbetçi, et hamalı ile baltacılar, kilerciler ekmekçi ve ekmekçi kalfasıdır.⁵⁷ Diğer hazırlık saraylarında olduğu gibi, içoğlanları dışında burada da yeniçeriler cemaatine tâbi teberdarlar, ekmekçiler ve çamaşırcılar bölükleri de bulunmaktadır.⁵⁸ Bu bölüklerdeki oğlanlar çıkmalarda yeniçeri ocağında görevlendirilmektedirler.⁵⁹

Galata Sarayı, Sultan IV. Mehmed'in tüm hazırlık okullarını kapattığı 25 Aralık 1675'de içindeki tüm gılman ve hademelere durumlarına uygun dirlikler verilerek kapatılmışsa da, bir usta ile 40 Bostancı koruyucu olarak bırakılmıştır.⁶⁰ 40 sene sonra Galata Sarayı'nın karşısındaki binada çıkan bir yangında, yapının

50 Enderun'da olduğu gibi bu sarayın koğuşlarının içinde birer hamam vardır. Koğuş zabıtlarının de ayrı daireleri bulunmaktadır. Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 302-303.

51 Mehmet İpşirli, "Galata Sarayı", *DİA*, c. 13, 1996, s. 322-323.

52 Galata Sarayı Ağası Ahmed Ağa'nın kapı ağasına, bir gulamın Enderun gulamları arasına ilhak edilerek kaydının yapıldığını bildiren diğer bir arzı için bkz. TSMA. E. 1556/2=450/31, 22 Cemaziyelevvel 1073-2 Ocak 1663.

53 TSMA. E. 2445/173=529/35, 2 Muharrem 1099-8 Kasım 1687.

54 TSMA. E.1556/2-450/31, 22 Cemaziyelevvel 1073-2 Ocak 1663.

55 TSMA. D. 10457/19, 1082- 1672.

56 Ata, *a.g.e.*, c. I, s. 164-165.

57 Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 303.

58 TSMA. D. 725, (29 Zilhicce) 1027-17 Aralık 1618.

59 Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, s. 135.

60 Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme: Tahlil ve Metin (1106-1133-1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, Ankara, TUBA, 2018, s. 995.

zarar görüp görmediğini kontrol etmek üzere giden Sadrazam Damad Fazıl Ali Paşa, yeniden hazırlık sarayı olarak açılması hususunda padişahı ikna etmiş ve okul 7 Ocak 1715’de tekrar açılmıştır.⁶¹ Hazırlık sarayı olarak teşkilatlandırılan diğer okullar gibi, Galata Sarayı’ndan, çıkmalarda da en seçkinleri Enderûn-ı Hümâyuna alınır, davranışları uygun olmayanların kaydı silinir,⁶² diğerleri süvari bölüklerine çıkarlardı.⁶³ Galata Sarayı daima diğer hazırlık saraylarından daha itibarlı olmuştur. Belki de bu sebeple bu saray hakkında daha fazla bilgi ve belge günümüze ulaşabilmiştir.

İbrahim Paşa Sarayı

Paşa Sarayı olarak da bilinen İbrahim Paşa Sarayı ilk olarak Kanunî Sultan Süleyman’ın has odabaşılığında, Rumeli beylerbeyliği ve sadrazamlığa hızlı bir yükselişe terfi eden, İbrahim Paşa’ya tahsis edilmiştir.⁶⁴ Bina İbrahim Paşa Sarayı olarak şöhret bulmuşsa da, belgeler burada daha önceden var olan binanın tamir edilerek kullanıldığını, muhtemelen bir kısmının yeniden yapıldığını düşündürmektedir.⁶⁵ Kanunî Sultan Süleyman başta olmak üzere padişahlar, Roma’nın hipodromuna bakan bu sarayı sur-ı hümâyunlarda kullanmış, şehnişininden esnaf alaylarını ve gösterileri seyretmişlerdir.⁶⁶ Makbul İbrahim Paşa’nın gözden düşerek öldürülmesinden sonra sarayın bir bölümü Edirne ve Galata Sarayı gibi Enderûn Hazırlık Sarayı olarak mektep ve kışla haline dönüştürülmüştür.⁶⁷

61 Sadrazamın teşvikiyle gerekli tamiratlar, alınacak öğrenciler ile hademelerin tespiti yapılmış, yatacakları yerler ve gerekli diğer düzenlemeler yapıldıktan sonra 7 Ocak 1715 Pazartesi günü Şeyhülislam Mirza Mustafa Efendi, İkinci Vezir Türk Mehmed Paşa, Kaptan-ı Derya Canım Hoca, Hacı Mehmed Paşa ve Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa’nın katılımıyla açılış yapılmıştır. Açılış merasiminde dualar okunup namaz kılınmış oğlanlar odalara dağıtılmıştır. Saray Ağası Boşnak Ahmed Ağa, onarım işlerini kontrol eden Atinalı Osman Efendi ve Mimar Ermeni Mehmed Ağalara hilat giydirildikten sonra tören bitmiştir. *Nusretnâme*, s. 1009-1010; Râşid Mehmed Efendi – Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan, v.d., c. II, İstanbul, Klasik Yayınları, s. 891.

62 Galatasaray Ağası Mehmed Ağa imzalı ilmühaberde, Galatasaray Enderun gılmanlarından bir neferin kaydı terkin edildiğinden ulûfesinin kesilmesi bildirilmektedir. TSM.A. E. 4228/2=683/4, 25 Muharrem 1243-18 Ağustos 1827.

63 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 104.

64 Nurhan Atasoy, *İbrahim Paşa Sarayı*, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012, s. 26.

65 (5) Temmuz 1521 tarihinde İbrahim Ağa’nın hanesinin tamiratlarının ne surette yapıldığı bildirmek üzere hazırlanan defter, binanın konumu, bölümleri ve yapılan tamiratları hakkında detaylı bilgiler sunar. TSM.A. D.9621, (29) Receb 927-5 Temmuz 1521.

66 Seyyid Lokman, *Hünernâme*, TSMK. H.1524, y.119b-120a.

67 Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 306.

Saray daha sonra başka paşalara tahsis edilmişse de,⁶⁸ hiç kimseye bir daha İbrahim Paşa'nın kullandığı büyüklükte kullanım hakkı verilmemiştir. Zira daha Kanunî döneminde bir kısmı hazırlık mektebi olarak düzenlenmiştir.⁶⁹ İbrahim Paşa Sarayı, hazırlık sarayı olduktan sonra da önemli merasimlere ev sahipliği yapmaya devam etmiştir. Sultan I. Ahmed, Haziran 1617'de Sultannahmet Camii'nin açılışında, İbrahim Paşa Sarayı'nda Prusya'dan gelen elçilerin yanı sıra Fransa, İngiltere, Venedik ve Felemenk elçileri ile birlikte töreni seyretmiştir.⁷⁰

Resim 5. Padişahın İbrahim Paşa Sarayı'ndan şenlikleri seyri
Seyid Lokman, *Hünername II*, TSMK. H.1524, y.119b-120a

Hazırlık saraylarından bahsedilirken Paşa Sarayı⁷¹ olarak geçen bu okula, Bosna ve Arnavutluk'tan alınan devşirmelerden acemi oğlanları ile⁷² esir olarak ele geçirilen asilzade çocukları alınmaktadır.⁷³ Koçi Bey, devşirme olmayan taş-

68 Sultan IV. Murad'ın Silahdar Mustafa Paşa'ya tahsis ettiğinde saray Pecep Paşa Sarayı olarak adlandırılmaktadır. Naima, "aslında İbrahim Paşa Sarayı derler" ibaresiyle durumu açıklar. *Naima Tarihi*, c. III, s. 1318.

69 Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 306.

70 Craillsheimli Adam Werner, *Padişah'ın Huzurunda : Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, çev. Türkis Noyan, İstanbul, Kitap Yayınevi, Aralık 2011, s. 87.

71 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 104.

72 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 306.

73 Kanunî Sultan Süleyman Zigetvar Seferine Giderken İstanbul Muhafızı İskender Bey'e yazılan hüküm: "Sakız'dan gelecek beyzadelerden harem-i muhtereme layık ileri gelecek her ne

radan alınan oğlanların doğrudan Enderûn-ı Hümâyuna alınamayacakları için önce padişahın emri ile hazırlık saraylarına alınmalarının kanun olduğunu bildirir.⁷⁴ 5 Temmuz 1667 Salı günü, Leh Elçisi'nin heyetinde bulunun üç gulam, İslamiyeti kabul etmeleri üzerine, güzel kıyafetler giydirilerek süslenmişler ve taşra saraylarının iç oğlanları arasına dâhil edilmişlerdir.⁷⁵ Bu örneklerde göstermektedir ki, devşirme dışında da hazırlık saraylarına iç oğlanları alınmaktadır. Paşa Sarayı diğer hazırlık saraylarından daha büyüktür. Evliya Çelebi, padişah sarayından sonra bundan büyük saray olmadığını, burada padişahın has kölelerinden 2.000 zülüflü bulunduğunu kaydeder.⁷⁶

Hazırlık saraylarından çıkmalar, iki üç veya yedi yılda bir veya padişahların cüluslarında olmaktadır.⁷⁷ Sultan IV. Mehmed döneminin başında dokuz yıldır çıkma olmadığı için, Silahdar Murtaza Ağa'nın Şam Eyaleti'yle çıkması büyük çıkmaya sebep olarak hazırlık saraylarından toplamda 2.000 içoğlanı çıkmıştır.⁷⁸ Hazırlık Saraylardan çıkanları bir kısmı Enderûn-ı Hümâyun'a alınmaktadır. Koçi Bey, seçkin özellikler gösterenlerin Enderûn-ı Hümâyun'da Büyük ve Küçük Odalara alınmasının kanun olduğunu bildirirse de,⁷⁹ 25 Ekim 1648'de İbrahim Paşa Sarayı'ndan gelen bazı iç oğlanlar kaftanlı odaları olarak bilinen Seferli, Kilerli ve Hazine'ye terfi etmiştir. Büyük bir kısmı geleneğe uygun olarak Büyük Oda, Küçük Oda'ya ve Zülüflü Baltacılar verilmiştir.⁸⁰

Enderûn Koğuşları

Edirne, Galata ve İbrahim Paşa Sarayı'nda eğitim gören içoğlanları buralarda; İslâmî ilimlerle birlikte, ata binme, kılıç ve yay kullanma, sanat ve zanaat öğrendikten sonra içlerindeki en terbiyeli, en yakışıklı, en zeki olanları seçilerek Enderûn'a alınırlardı. XVII. yüzyıl başında Büyük Oda, Küçük Oda, Doğanç, Kilerli ve Hazine koğuşundan oluşan Enderûn'a, önce Sultan IV. Murad Seferli

kadar oğlan gelir ise 10-12 yaşlarında ola, alıp İbrahim Paşa Sarayı'na teslim eyleyip", sene 973-1565, Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 307.

74 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 104.

75 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi*, s. 261.

76 Kahraman - Dağlı, *a.g.e.*, c. I. kitap I, s. 277.

77 Sultan III. Mehmed'in cülusundan sonraki çıkmalar için bkz. *Naima Tarihi*, c. I, s. 126.

78 Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrar Zeyli : Tahlil ve Metin 1732*, haz. Nevzat Kaya, Ankara, TTK, 2003, s. 16.

79 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 104; *Tarih-i Gülmanî* odalara dağıtıldığından bahsetmekle birlikte hangi odalara verildiklerini kaydetmemiştir. Ertuğrul Oral, *Mehmed Halife Târih-i Gülmanî*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, 2000, s. 113.

80 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi*, s. 12.

Koğuşunu dâhil etmiş,⁸¹ ardından Sultan IV. Mehmed Büyük Oda, Küçük Oda ve Doğancı Koğuşunu kaldırmıştır.⁸² XVII. yüzyıl ortalarından sonra Enderûn koğuşları Seferli, Kilerli, Hazine ve Has Oda'dan oluşmaktadır.

Enderûn'un hazırlık sınıfı olarak kabul edilen Büyük ve Küçük Oda oğlanları okuma-yazma, dini vecibeler gibi ruhu ve zihni geliştiren becerileri, ata binme, güreş, tomak, cirit vb. vücudu geliştiren sporları ve belli zanaatları öğrenmeye başlarlar. Henüz kaftan giymediklerinden acemiliklerine de atıfta bulunularak *dolamalı* olarak isimlendirilirler. Seferli Koğuşu, padişahın kıyafetlerinin yıkanması temiz tutulması, mehter vurulmasıyla; Doğancı Koğuşu, av kuşu olan doğanlarla ve avcılıkla ilgilenirdi. Kiler Koğuşu padişah mutfağıyla birlikte, ilaç terkipleri; Hazinecililer hazinenin korunması, sayılması, defterlere kayıt edilmesiyle meşgulken; Has Odalılar padişaha hizmet ve nedimlik ederek hırka-i sadetin hademeliğini yapmaktadırlar.⁸³ Bu odaların her birinde *bizeban* denilen dilsizlerle cücelerin de yer aldığı bilinmektedir. 1764'de Seferli Koğuşu'nda altı dilsiz iki cüce bulunurken, Kiler'de altı dilsiz görev yapar. Aynı yıl Hazine Koğuşu'nda başdilsiz ile birlikte beş dilsiz görev yapmaktadır.⁸⁴ Dilsiz ve cücelerin sayısını veren başka bir belge daha farklı sayılar sunar. Hazine Koğuşu'nda 30 dilsiz, 10 cüce, Kiler'de 20 dilsiz ile beş cüce, Seferli Koğuşu'nda baş dilsiz ile birlikte üç dilsiz görev yapmaktadır.⁸⁵ Has Oda'ya geçmeleri mümkün olmayan dilsiz ve cücelerin kimi zaman bu odaya tahsis edilen bazı gelirlerden faydalandıkları görülmektedir. Mesela Koçi Bey, Sultan İbrahim'e sunduğu layihada "*Benim devletli hünkârım, saadetle Has Oda'ya çıktığımızda dilsizlerin ve cücelerin ellerine birer tura verip, birer altıncık ihsan edesiniz. Evvelden beri kanundur. Esasen bir de fukaradırlar, sevindiresiniz*"⁸⁶ ifadeleriyle dilsiz ve cücelere bakışı tanımlamaktadır.

Enderûn'daki iç oğlanlar her gün sabah namazından önce kalkıp, abdest aldıktan sonra yerlerinde namaz vaktine kadar Kur'an okurlardı. Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar halifelerinin yanına gidip Kur'an dersi alırlardı. Her koğuş mensubu koğuşa ait işleri yaptıktan sonra, güzel yazı yazmak,

81 Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisül'l Beyan*, haz. Sevim İlgürel, Ankara, TTK, 1998, s. 63; *Kavânin-i Osmanî ve Râbita-i Âsîâne*, s. 18; *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 44-48.

82 Sultan IV. Mehmet, döneminde Galata Sarayı iç oğlanlarının Paşa Sarayı iç oğlanlarını da yanlarına alarak çıkardıkları isyandan bir süre sonra, hazırlık saraylarını kapatırken, Büyük Oda Koğuşu'nu da 1675'de lağv etmiştir. *Kavânin-i Osmanî ve Râbita-i Âsîâne*, s. 19.

83 Mehmet İpşirli, "Enderun", *DİA*, c. 11, 1995, s. 185-187.

84 TSMA. D.4113/1, D.4113/2, D.4113/3, 1177-1764.

85 TSMA. D.4113/10, 1177-1764; Abdülkadir Özcan, "Dilsiz", *DİA*, c. 9, s. 304-305.

86 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 107.

Kur'an-ı Kerim ezberlemek, tecvit öğrenmeye çalışmakla gününü geçirirdi. Dini bilgileri öğrenir ve koğuş içindeki eskiler lalası oldukları acemilere öğretirler. İç oğlanları yaz kış akşam namazından yaklaşık bir saat önce abdest alıp, yerlerine oturur ezan vaktine kadar Kur'an okur, akşam namazını kıldıktan sonra yatsıya yakın Kur'an okumayı bırakıp abdest yenilerlerdi. Ezan okununca ikişer ikişer sıra olarak adet olduğu üzere Ağalar Camii'ne gidip, özel yerlerinde saf tutarak cemaat ile namazı kıldıktan sonra imamla birlikte ayağa kalkarak padişaha dua ederlerdi. Odalarına gidince de ayakta padişahın sağlığı ve geçmiş padişahların ruhları için üç İhlas ile bir Fatiha okuduktan sonra yatarlardı.⁸⁷

Enderûn'daki eğitimle ilgili en fazla bilgi Evliya Çelebi'de bulunmaktadır. Hocası Evliya Mehmed Efendi, Evliya Çelebi'nin eğitimine devam edebilmesi için Enderûn'dan affedilmesini teklif ettiğinde Sultan IV. Murad: *"Efendi, ya bu bizim asitanemiz tembel evi, meyhane ve eşkıya yatağı mıdır? Bunda 3.000 kadar has hizmetçiler gece gündüz ilimle uğraşırlar. Sizinle birlikte yedi ders hocaları ve yardımcıları haftada iki kere burada ders verirsiniz. Her an, önceden olduğu gibi yine sizden okusun. Ancak size hizmet etmeyecek, ara sıra bize sohbet arkadaşlığı edecektir."* cevabını vermiştir. Sonra hazinedarbaşısıya hatt-ı hümayun yazarak, *"Sen ki hazinedarbaşısın, Evliya'ya bir Kâfiye, bir Molla Cami, bir Tefsir-i Kadı, bir Misbâh, bir Dibâce, bir Müslim bir Buharî, bir Mülteka, bir Kudûri, bir Gülistan ve Bostan, bir Ahterî lügatı.."* getirmesini emreder.⁸⁸ Bu bilgilerle Enderûn'daki eğitimin medreselerle benzerlik gösterdiği, dışarıdan yedi hoca gelirken eğitim ve öğretimin büyük bir kısmının Babüssaade Ağaları ve halifeler vasıtasıyla çözüldüğü anlaşılmaktadır. Enderûn'da okuyup-yazma, dini ilimler, ahlak, dil bilgisi, edebiyat, tarih gibi nazarî ilimler yanında, zanaat eğitimi de verilmektedir. Enderûn'un değişik koğuşlarındaki ağaların berberlik, gümüşçülük, dellaklık, kavukçuluk, kürkçülük, terzilik, müzehhiblik, saatçilik vb.⁸⁹ meslekleri icra ettikleri unvanlarından da anlaşılmaktadır.

Yaptıkları her kabahat çok ciddi cezalandırılan iç oğlanların en büyük eğlenceleri bayramlardır. Bayram'da padişahın izniyle bayramın iki gecesi tan yeri ağarınca kadar türlü türlü oyunlar oynarlardı. Daha sonra atlas, diba, serenk ve şib kaftanlar kuşanır; ince ve güzel çamaşırlar kumaş ve sırmalı takkeler, kuşaklar kumaş terlikler giyerler ve güzel kokular sürerlerdi.⁹⁰ Bayramlar dışında

87 *Târih-i Gilmânî*, s. 147-148.

88 Kahraman – Dağlı, *a.g.e.*, c. I. kitap I, s. 209.

89 Enderun'da bulunan simkeş, hamleci, müzehhibler için bkz. TSMA. D.9590, y.2a-4b, 1058-1648; Ayrıca, sentor, kavukçu, müzehheb, saatçi, kürkçü, külahçı, dellak, berber ve pehlivanlar için bkz. TSMA. D.1987, y.4b-5b, 1144-1732.

90 *Târih-i Gilmânî*, s. 148.

da odalarda bulunan hanende ve sazandeler arasındaki seçkin ağalar, padişahın meclislerine dâhil olur, sazlı sözlü eğlencelere katılırlardı. Padişahın huzuruna girecek ağaların Has Oda dışındaki koşullardan olsa da kıymetli kumaşlardan kıyafetler giydikleriyle ilgili Evliya Çelebi bilgi vermektedir. “*Bir gün bu hakiri altınlarla süslenmiş kumaşlarla giydirip altınlı bir Yusufî takke, geçici amber kokulu bir zülûf ekleyip başıma “Devlet nişanı takıdır” diye dua ve övgülerle giydirdiler.*” Ayrıca, Enderûnlu ağaların kimi zaman samur kalpak giydiklerini, silahdar, musahib ve diğer büyük ağaların, padişahın meclisine ilk kez katılacak ağaya, meclis adabını, dua etmeyi, övmeyi ve gerekli sözleri öğrettiklerini de kaydetmiştir.⁹¹

Padişahlar Enderûn’a giriş çıkış konusunda çok katı kurallar uygulanmasından yanadır. Özellikle Enderûn’a işi olmayanların girmesine kesinlikle izin verilmediği gibi, aşçı ve helvacılar yemek vaktinde, zülûflülerin temizlik ve ocak yakma vakitlerinde, hekimbaşı, cerrahbaşı, bostancıbaşı, haseki ağa, kozbekçibaşı, sofa bekçisi, imamlar ve hocalar işleri oldukça girmelidir. Bezirgânbaşı, kuyumcu, terzi, kürkçü gibi esnafın; silahdar, kapı ağası veya hazine kethüdası tarafından çağrılmadıkça girmelerine izin verilmemektedir.⁹²

XVII. yüzyıldan itibaren Seferli, Kilerli, Hazine ve Has Oda olarak güncellenen Enderûn Teşkilatına mensup bu koşullar Sultan II. Mahmud tarafından kaldırılmıştır.⁹³ Silahdar Giritli Ali Ağa’nın vefatından sonra silahdarlık kurumunu lağv eden⁹⁴ Sultan II. Mahmud verdiği şifahi bir irade ile Has Oda, Hazine, Kiler ve Seferli koşullarını da kapatmıştır. Seferli ve Kilerli koşullarında bulunan ağaların yapacakları iş olmadığı ifade edilerek büyük bir kısmı çıkarılmış, aralarından seçilenler Hazine koşullarına alınmıştır. Ancak Hazine ağalığı da kaldırıldığından Hazine hademesi olarak istihdam edilmelerine karar verilmiştir. Has Oda Ağalarının öteden beri Hırka-i Saadet odasında bekleyip, Kur’an-ı kerim tilavet etmekle vazifeli oldukları dikkate alınarak, ağalık kaldırılmakla birlikte Hırka-i Şerif Hademeliği ihdas edilerek sayıları 30 ile sınırlandırılmıştır. Vazifeleri 15 günde bir ikişer kişi olarak nöbet tutmak olarak tanımlanmıştır. Oda zabitleri olarak tanımlanan dülbend ağası, miftah ağası, peşkir ağası ve köşe peşkir ağalığı tabirleri de eski bulunarak kaldırıldığından odaya lazım gelen iki zabitin birine has oda kethüdası diğerine serhademe denmesine ve bunların hazine kethüdasının

91 Kahraman - Dağlı, *a.g.e.*, c. I kitap I, s. 202.

92 Padişahların sadece Enderun’a değil Birûn’a dahil olan Orta Kapı’dan içeride olan ocakların zabitlerine de koşullarını yatsı namazından sonra kilitleyerek anahtarlarını saklama konusundaki diğer talimatlar için bkz. TSMA. D.9573, y.19a, 1115-1134/1704-1722

93 Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 324; Aksüt, *a.g.e.*, s. 46,48.

94 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 345; Pakalın, *a.g.e.*, s. 225.

altında bir vazife olmasına karar verilmiştir.⁹⁵ Daha sonra hazırlanan *Hırka-i Şerif Hademeleri Talimatnamesi*'nden de anlaşılacağı üzere bu ağaların Has Odalı ağaların yetki, sorumluluk ve prestijlerine yaklaşmaları bile mümkün olamamıştır.⁹⁶ Has Oda'daki unvanların hemen hepsi kaldırıldığı gibi hazine kethüdası dışında hazine başyazıcısı ve yazıcı unvanları da kaldırılarak hazine başkâtibi ve hazine kâtibine dönüştürülmüştür.⁹⁷

Has Oda ağalığının kaldırılmasıyla sarayın en önemli ağası olan hazine kethüdası, saray müzeye dönüştürülünceye kadar tek amir olarak kalmış, saraya yapılacak ziyaretler veya diğer işler için yazışmalar onunla yapılmıştır.⁹⁸ Sultan II. Mahmud döneminde Büyük Oda'nın bir bölümünde Enderûn Mektebi açılarak, daha farklı bir sistemle eğitim verilmeye devam edilmiştir.⁹⁹

Büyük Oda

Amiri Saray Kethüdası olan koğuşun zabitleri odabaşı, imam ve külhancıbaşısıdır.¹⁰⁰ Büyük Oda'da 12 halife vardır. Odanın itibar sahibi oğlanları arasından seçilen halifeler, dışarıdan gelen hocalardan ders alır, kendileri de oda sakinlerinden beş veya on oğlana ders verirdi.¹⁰¹ Koğuşun mevcudunu Âli, 100 olarak veriyorsa da,¹⁰² çalışmalarımızda 1567'de 35 olan sayının,¹⁰³ 1570'de 66'ya çıktığı¹⁰⁴ 1576'da 50 olduğu görülür.¹⁰⁵ 1630'da mevcudu 80'dir.¹⁰⁶ Hezarfen Hüseyin

95 TSMA.E.952/2-406/18, tarihsiz.

96 Has Oda Hademeleri Talimatnamesi için bkz. TSMA.D.12068/2-1014/46, 28 Şaban 1317-1 Ocak 1900.

97 TSMA.E.952/2-406/18, tarihsiz.

98 Hazine-i Hümâyun kethüdalığından Rusyalı subayların Topkapı Sarayını ziyaretlerine izin verilmesiyle ilgili tezkire için bkz. TSMA.E.3336/462-625/37, 24 Cemaziyelevvel 1291-9 Temmuz 1874; Binbaşı Esad Bey refakatinde bulunan İngiliz misafirlerin ziyaretleriyle ilgili Hazine-i Hümâyun Kethüdalığına tezkire, TSMA.E.3336/960-628/70, 3 Safer 1308-18 Eylül 1890.

99 Enderun Mektebi ayrı bir çalışma konusu olduğundan burada detaylara yer verilmemiştir. Ancak, öğrencilerin isimleri E.4037/1-668/39, 22 R 1291-3 Nisan 1880, Ders programları için bkz. TSMA.E.12069/1-1014/47, 6 Zilkade 1299-11 Ekim 1882.

100 *Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-i Âsitâne*, s. 19.

101 *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 50.

102 *Künhü'l-Ahbâr*, s. 99; XVI. yüzyılda sayılarının 100 olmasıyla ilgili bkz. Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 309.

103 TSMA.D.1025, y.1a, 983-1567.

104 TSMA.D.2034, y.4a, 11 Cemaziyelevvel 978-11 Ekim 1570.

105 TSMA. D.2036, y.9a, 983-1576.

106 TSMA. D.10181, 1039-1630.

Efendi, Büyük Oda'nın mevcudunu 258 nefer olarak verir.¹⁰⁷ Bu rakam XVII. yüzyıl için doğru bir sayı olabilir, zira Koçi Bey ideal sayıları verirken, mevcutlarının 200 olması gerektiğini kaydeder.¹⁰⁸

Bu koğuştaki içoğlanların yaşları 14-16 arasında değişmektedir. Sarayın ace-misi olan bu oğlanlar, değişik hocalardan ders alırken, Türk kültürü ve İslam akidesi ile yetiştirilmektedirler. Din Dersleri, Kur'an-ı Kerim, Türkçe, Arapça, Farsça derslerinin yanında, güreş atlama, koşu, meç, okçuluk, tomak öğrenir ve talimlerini yaparlardı. Silah kullanmak ve ata binmekte yarışarlardı.¹⁰⁹

Hazırlık saraylarından Enderûn'a gelen ve Büyük Oda'ya terfi eden iç oğlanlarına *acemilik* olarak üsküf¹¹⁰ ve 500'er akçe verilmektedir.¹¹¹ Yevmiyeleri sekiz akçe olan oğlanlara, XVI. yüzyılda yıllık olarak birer çatma ve takke,¹¹² XVII. yüzyılda birer kat elbiselik çuha ve 200'er akçe düğme bahası ödenirdi.¹¹³ Bu koğuş oğlanlarına hazırlık sınıfı olduklarına da atıfta bulunularak *dolamalı* denmesinin sebebi, dolama denilen cübbe giymelerindendir.¹¹⁴ Büyük Odalılar padişahla ilgili vazifeleri yoksa da, kimi zaman "padişah önünde şenlik" ettikleri bilinmektedir. Örneğin, 30 Kasım 1587'de Büyük Odalılar yaptıkları şenlik sonrasında altın ihsan edilmiştir.¹¹⁵

Büyük Oda'dan saray içine terfi ederek çıkmalar Hazine, Kiler ve Seferli Koğuşu'na olabilmektedir. Terfi ve nakilleriyle zabitleri olan saray kethüdası ilgilenir, arzuhallerini kapı ağasına iletirdi. Kapı ağasının padişaha yazdığı arz üzerine "yoluyla verdim"¹¹⁶ veya "*kaftan altına verdim*" hatt-ı hümayunu ile dolamadan ve mevcut odalarından çıkan iç oğlanlar "kaftanlı" olurlardı.¹¹⁷ Büyük Oda'dan

107 Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l Beyân fî Kavânîn-i Âli Osmân*, haz. Sevim İlgürel, Ankara, TTK, 1998, s. 63-64.

108 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 104.

109 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 309.

110 TSMA. D.10036, y.3a, 6 Cemaziyelevvel 1003-19 Aralık 1594.

111 TSMA. D. 9590, y.2a, 1648; IV. Mehmed döneminde yapılan düzenleme ile 480 akçe verilmesi kanun haline gelmesiyle ilgili ayrıca bakınız. TSMA. D.2013, y.17a.

112 *Künhü'l-Ahbâr*, s. 136.

113 *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 45-46.

114 Dolamalı; Gilmanan-ı Enderun denilen yeni saray iç oğlanlarından büyük ve küçük odalılar hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunlar dolama giydikleri için bu adı almışlardır. Pakalın, *a.g.e.*, c. I, s. 471.

115 Büyük Oda Kethüdası Babüssaade teşkilatına dâhil olduğundan Küçük Odalılarla birlikte dağıtılmak üzere 710 flori teslim etmesi için Babüssaade Ağasına teslim edilmiştir. TSMA. D.34, y.114a, 24 Zilhicce 99530- Kasım 1587.

116 Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 310.

117 *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 45-48.

Seferli Koğuşu'na geçen ağalara 30'ar kuruş *acemilik* olarak verilmesi kanundur.¹¹⁸ Saray dışına çıkmalar, XVI. yüzyılda diğer odalarda olduğu gibi sipahi ve silahdar bölüklerine olurdu. Mesela, 19 Aralık 1565'de gerçekleşen çıkmada aralarında külhancıbaşı, külhancı ve dellakların da bulunduğu iç oğlanların maaşlarının 18 akçe ile 19 akçe arasında değiştiği görülür.¹¹⁹ XVII. yüzyılda koğuş içindeki maaş derecelerine ve statülerine göre, 18 ila 20 akçe ile Süvari Ocağına veya Silahdar bölüklerine çıkmaları kanun olmuştur.¹²⁰

Küçük Oda

Küçük Oda'nın amiri, Küçük Oda Kethüdası ve zabiti Odabaşısıdır. Eğitimleri Büyük Oda oğlanları gibidir. Kur'an-ı Kerim okuma, İlmihal, Tecvid, Arapça, Farsça, yazı, cilt, tezhip, oymacılık, ressamlık, kıraat, meşk ve musiki dersleri alırlardı.¹²¹ Bunun yanında fizikî olarak güçlenmelerini sağlayacak spor faaliyetleri ile de ilgilenirlerdi.¹²² XVI. yüzyıla ait incelediğimiz defterlerde küçük oda mevcudunu verecek veya kendilerine yapılan ihsanları gösterecek bilgilere ulaşamamıştır. Âli, 60 nefer,¹²³ Koçi Bey, 120 neferin istihdam edilmesinin yeterli olduğunu kaydederken,¹²⁴ Hezarfen Hüseyin Efendi oda mevcudunu 183 olarak vermektedir.¹²⁵

Bu yüzyılda Küçük Odalı ağalara da *acemilik* adı altında bir para verildiği görülür.¹²⁶ Sultan IV. Mehmed döneminde yapılan düzenlemelerle Küçük Odalılara *acemilik* olarak 480 akçe verilmesi kanun haline getirilmiştir.¹²⁷ Yevmiyeleri Büyük Odalılar gibi, sekiz akçedir. Ayrıca yıllık olarak birer çuha, birer çatma ve birer takke verilmektedir.¹²⁸ Enderûn koğuşlarına yapılan birçok inamdan yararlanamıyorlarsa da “padişah önünde şenlik” ettiklerinde bahşiş alırlardı. Sultan III. Murad, 24 Ağustos, 30 Kasım ve 8 Aralık 1587'de üç kez Küçük Odalıları

118 TSMA. D.2363/3, y.2b, 29 Rebiülevvel 1132-9 Şubat 1720.

119 TSMA. D.9943, 29 Zilhicce 972-28 Temmuz 1565.

120 *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 50.

121 Mehmed İpşirli, “Enderun”, *DİA*, c. 11, s. 185-187.

122 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 310.

123 *Künhü'l-Ahbâr*, s. 99.

124 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 104.

125 *Telhîsü'l-Beyân*, s. 64 .

126 500'er akçe verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D. 9590, y.2b, 1648.

127 TSMA. D.2013, y.17a, 1648.

128 *Künhü'l-Ahbâr*, s. 99; XVI. yüzyıla ait kaftan, donluk, takke dağıtımıyla ilgili incelediğimiz defterlerde Küçük Odalıları rastlanmamıştır. TSMA. D.2034, TSMA. D.2036.

şenlik etmeleri için kabul etmiş ve her seferinde yüksek bahşişler vermiştir.¹²⁹ Padişahların tahta oturduklarında Küçük Odalılara da, *cülus bahşişi* verildiği görülür. Mesela, Sultan IV. Mehmed'in cülusunda her bir ağaya Enderûn Hazinesinden sekizer filori, Dış Hazine'den 1000'er akçe dağıtılmıştır.¹³⁰ Ayrıca, Sultan IV. Mehmed döneminde yapılan düzenlemelerle Küçük Odalıların çamaşır akçelerinin her yıl kaftan akçesiyle birlikte verilmesi kanun haline gelmiştir.¹³¹ Saray içine ve taşraya çıkmaları Büyük Oda oğlanları gibidir.¹³²

Doğancı Koğuşu/Hâne-i Bâzyân

Tarih-i Gilmani'de Enderûn kaftanlılarının beşinci sınıfı olarak değerlendirilmiştir.¹³³ Hâne-i Bâzyân olarak da adlandırılan doğancıların vazifeleri; padişaha ait Şahin, Doğan gibi hayvanları beslemek ve uçurmayı öğretmektir.¹³⁴ Ava çıkıldığında doğancıbaşının nezaretinde padişahın yanında giderek, hizmet eder, doğan ve şahin uçururlardı.¹³⁵

1648'de Enderûn'a Galata Sarayı, İbrahim Paşa ve Edirne saraylarından gelen iç oğlanları arasında Doğancı şakirtlerinin bulunması,¹³⁶ doğancıların hazine saraylarından itibaren özel bir eğitime tâbi tutulduklarını düşündürmektedir. Araştırmalarımızda koğuş mevcudunun XVI. yüzyılda 27 ile 30 arasında değiştiği tespit edilmiştir.¹³⁷ Uzunçarşılı muhtemelen XVII. yüzyıl kaynaklarına dayanarak mevcudunu 40 olarak verir.¹³⁸ Doğancıbaşı, Has Oda arz ağaları

129 24 Ağustos 1587'de yapılan şenlikte, saray ağasına 200 filori ve bir kaftan, Küçük Oda Kethüdasına 100 filori ile bir kaftan inam olmuştur. TSMA.D.34.,y.111a; 30 Kasım 1587'de Küçük Oda ile birlikte Büyük Odalılar da katıldığı şenlik sonrasında 710 filori dağıtım için Babüssaade ağasına teslim ediliyor, neferlere 660 filori kethüdalara 35 filori ihsan edilmiştir. TSMA.D.34, y.114a, 7 Muharrem 996-8 Aralık 1587.

130 TSMA. D. 9590, y.2a, 1648.

131 Bu kanun çerçevesinde 30.000 akçe dağıtılmak üzere Küçük Oda Odabaşına teslim edilmektedir. TSMA. D.2013, y.19b, 28 N 1075-14 Nisan 1665; Yılda iki kez verilen Destimal Akçesi sadece Küçük Oda Kethüdasına verilir ve 40 sikke-i hasene veya 60 kuruştur. TSMA. D. 9590, y.3b, 1648.

132 *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 45-48.

133 *Tarih-i Gilmani*, s. 96-97.

134 Abdülkadir Özcan, "Doğancı", *DİA*, c. 9, 1994, s. 487-489.

135 Ülker Akkutay, *Enderun Mektebi*, s. 89.

136 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi*, s. 12.

137 20 Ağustos 1585'de sayıları 22 olmasıyla ilgili bkz. TSMA. D.34, y.90b; 25 Ocak 1586'da koğuş mevcudu 27, TSMA. D.34, y.94 b ve 104a, 23 Rebiülevvel 995-2 Nisan 1587.

138 Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 311; *Tarih-i Gilmani*, s. 97.

arasında bulunmaktadır¹³⁹ Araştırmalarımızda XVI. yüzyılda doğancıbaşı, ikinci ve üçüncü doğancının gelirlerinin oda neferlerinden yüksek olduğu, sayıları yıllara göre değişiklik gösteren diğer neferlerin hepsinin aynı ücreti aldığı tespit edilmiştir.¹⁴⁰ Tavernier, Doğancılar Koğuşu'ndaki en kıdemli 12 içoğlanının, Hazine içoğlanlarıyla aynı maaş ve ayrıcalıklara sahip olduğunu, diğerlerinin de padişahın çamaşırlarını yıkayan Seferlilerle aynı düzeyde tutulduğunu ve aynı sofraya oturduklarını kaydetmektedir.¹⁴¹ Doğancıların üçü Has Oda'da, yedisi Hazine'de¹⁴² ve yirmisi Seferli Koğuşu'nda bulunmaktadır.¹⁴³

Günlükleri 20'şer akçe olan doğancı iç oğlanlarına Ramazan ayında "yıllık-ı padişahî" denilen bir para ödenir, padişahlar tahta çıktıklarında *cülus bahşişi* olarak 15 altın verilirdi.¹⁴⁴ Hazine ve Büyük Oda'da bulunan neferlere *şalvar akçesi* olarak 15'er altın,¹⁴⁵ *bahşiş* olarak 15'er altın,¹⁴⁶ *mevlidiye* olarak 2.000'er akçe;¹⁴⁷ Doğancı oğlanlarına altı ayda bir *seraser dolama*, yılda birer çatma kadife üst, birer kuşak, birer de takke verilmesi kanundur.¹⁴⁸ Tavernier, doğancıların Hazine iç oğlanlarıyla aynı kumaştan giyindiklerini, arada çuha da giydiklerini, ancak bu giysilerin sürekli çuha giyen birinci ve ikinci odanın içoğlanlarından kolayca ayırt edildiğini kaydeder. Zira doğancı içoğlanlarının kıyafetlerinin kolları yukarıdan aşağıya bileğe doğru daralmakta ve düğmelerle iliklenmektedir.¹⁴⁹

139 Doğancıbaşı Has Oda arz ağaları arasındadır. TSMA. D. 34, y.4b, 25 Rebiülahır 978-26 Eylül 1570, y.16b, 25 Cemaziyelahir 981-22 Ekim 1573; y.19a, 3 Rebiülahır 982-23 Temmuz 1574; ayrıca bkz. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi*, s. 340.

140 TSMA. D.34, y.90b, 23 Şaban 993-20 Ağustos 1585; y.94b, 7 Safer 994-25 Ocak 1586; y.104a, 23 Rebiülevvel 995-2 Nisan 1587.

141 Seferli Koğuşu'ndakiler kast ediliyor olmalıdır. 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 125.

142 Hazine'de iki doğancı vardır. TSMA. D.2013, y.3a, 29 Zilhicce 1063-20 Kasım 1652; Sultan IV. Mehmed dönemine kadar Hazine'de görevli olan iki doğancının nöbet ve parsa katıldığı bilinmektedir. Nöbet ve parstan çıkarılmaları için musahib ağanın gayretiyle Hazine'den adam başı 1000'er akçe tahsis edilmesiyle ilgili bkz. *Târih-i Gilmânî*, s. 56-57.

143 *Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-î Âsîtâne*, s. 18; *Telhîsü'l-Beyân*, s. 61; Seferli Koğuşu'nda 24 doğancı bulunmasıyla ilgili bkz. TSMA. D.2352/486, 5 Safer 1076-17 Ağustos 1665.

144 TSMA. D.2013, y.3a, 29 Zilhicce 1063-20 Kasım 1652.

145 Doğancıbaşıya 50, ikinci doğancıya 35, üçüncü doğancıya 25, TSMA. D.34, y. 6a, 19 Recep 978-17 Aralık 1570; y. 14a, 22 Ramazan 980-26 Ocak 1573; ayrıca bkz. TSMA. D. 34, y.126b.

146 İkinci Doğancıya 20 filori, diğer neferlere 15'er filori, TSMA. D.34, y.94b, 8 Safer 994-25 Ocak 1586; İkinci doğancıya 30, Üçüncüye 20, 24 nefere 15'er filori verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.34, y.104a, 23 Rebiülevvel 995-2 Nisan 1587.

147 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 106.

148 İsmail Hakkı Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, c. I, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, 1953, s. 67.

149 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 125; Genel olarak kaftan altı tabir olunan türlü türlü kumaştan

Avcılıkla ilgili hizmeti olan bu koğuşun avcılığa çok düşkün olan Sultan IV. Mehmed tarafından kapatılması dikkat çekicidir.¹⁵⁰ Koğuşun kapanmasına rağmen, doğancılar bir süre daha Has Oda, Hazine ve diğer koğuşlarda varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Seferli Koğuşu

Seferli Koğuşu, Sultan IV. Murad (1623-1640) tarafından 1635 yılında kurulurken, Hünkâr Hamamı'nın bir bölümü yıkılarak yerine koğuş binası yapılmıştır.¹⁵¹ Sultan IV. Murad koğuşu tesis ederken, oğlanları Büyük Oda'dan ve Küçük Oda'dan seçtiğinden,¹⁵² sonraki dönemlerde de Büyük Oda ve Küçük Odalılar ilk olarak bu koğuşa terfi ettirilmişlerdir.¹⁵³ Sultan IV. Mehmed'in Enderûn'un hazırlık sınıfları kabul edilen bu odaları kapatmasının ardından bir süre padişahın, sultan efendilerin, sadrazamların, saray ağalarının yetiştirdiği oğlanlar alınırken,¹⁵⁴ Galata Sarayı'nın açılması üzerine terfi edenler Seferli Koğuşu'na gelmeye başlamıştır.¹⁵⁵

Sayısı 100'den fazla olan koğuşta 12 eski ağa içinde mehterbaşı ve mehter darp eden müzisyenler bulunur.¹⁵⁶ İçinde bir mehter bölümü bulunan Seferli Koğuşu ağalarının cüluslarda mehter darp etmesi kaide olarak uygulanırdı.¹⁵⁷ Se-

elbiseleri olup zabıtları ferace tarzı ve neferleri lokmanî denilen düğmeli kaftan giyerlerdi. Baykal, *a.g.e.*, s. 67.

150 Mehmet İpşirli, *a.g.m.*, s. 18; Abdülkadir Özcan, "Doğancı", *DİA*, c. 9, s. 487-489.

151 Necdet Sakaoğlu, *Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümâyün Topkapı Sarayı*, İstanbul, Denizbank Yayınları, 2003, s. 172; Enderun Hamamı'nın Seferli Koğuşu yapılırken tamamen yıkıldığı düşünülmemelidir. 1766 tarihinde camekânı dâhil olmak üzere halen mevcuttur. Bu tarihte yapılan onarımlar esnasında yıkılan camekânının kubbesi bu defa ahşap olarak inşa edilmiştir. TSMA. D.7722/1, y. 22, 1 Şaban 1179-29 Ramazan 1180/13 Ocak 1766-28 Şubat 1767; TSMA. E.12376/2-1020/47.

152 Sultan IV. Murad'ın Revan Seferine giderken yaptığı bu seçimden sonra Büyük ve Küçük Oda'da seksen nefer kalmıştır. *Telhisü'l Beyan*, s. 63; Sadece Büyük Oda'dan seçim yapıldığına ilişkin bkz. *Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-i Âsitâne*, s. 18; *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 44-48.

153 Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 311.

154 Sultan III. Selim'in çırakları 14, Sultan III. Mustafa'nın çırakları 33, Sultan Mahmud'un çırakları 160 kişidir. Koğuşta 1804-1827 tarihleri arasında padişahların çırakları olarak tasnif edilen ağalarla ilgili detaylı bilgi için bkz. TSMA. D.435, y. 1b-2b.

155 TSMA. D.2363, y.2b, 29 Rebiülevvel 1132-9 Şubat 1720.

156 TSMA.D.2619, y.1b,25 Cemaziyelevvel 1215-14 Ekim 1800; TSMA. D.1987, y.7b, 1144-1732; öne çıkan ağalar, Câmesişbaşı, hamamcıbaşı ve sazendebaşısıdır. *Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-i Âsitâne*, s. 18.

157 Mehmed Ali Beyhan, *Saray Günlüğü (1802-1809)*, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2007, s. 235.

fer Mehterhanesi de bu koğuş tarafından idare edilir, bayramlarda, sur-ı hümâ-yunlarda bu koğuşun mehterleri çalardı.¹⁵⁸ Koğuşta miftah gulamı, ibrik gulamı,¹⁵⁹ peşkir gulamı¹⁶⁰ gibi Has Oda'da zabitleriyle aynı unvanları taşıyan ağalar bulunmaktadır. Enderûn eğitiminin bir parçası ağaların zanaat öğrenmesidir. XVII. yüzyılda koğuşta, doğancı, cüнді, defterî, saatçi, berber ve yazıcı unvanlı ağalar ile¹⁶¹ güzel sesli müezzinler, seçkin pehlivanlar, okçular ve sazandeler bulunmaktadır.¹⁶²

XVIII. yüzyıl başlarına kadar Seferli Koğuşu'nun amiri saray kethüdasıdır.¹⁶³ Seferli kethüdalığının ortaya çıktığı 1760'lardan sonra saray kethüdası yerine koğuşun amiri olduğu tespit edilebilmektedir.¹⁶⁴ Sultan II. Mustafa döneminde ihdas edildiği tespit edilen Has Odalı seferli kethüdası, koğuşun lağvına kadar amiri olarak kalmıştır. Koğuşun teşkilatlanmasında câmeşûbaşı,¹⁶⁵ göç eskisi¹⁶⁶ ile birlikte 12 bıçaklı eski ve dokuz soyunuk eski bulunmaktadır. Bu ağalar içinde hamam-

158 "Seferli Kethüdası", Pakalın, *a.g.e.*, s. 142.

159 TSMA. D.435, 1 Şaban 1244- 6 Şubat 1829.

160 Seferli Koğuşu'nda peşkir gulamı koğuşun ekmeleği parasıyla ilgilenmektedir. Bu sebeple ekmeleği bahası olmak üzere ay 30 gün çekerse, 192 kuruş, 29 gün çekerse 10 kuruş eksik olarak 182 kuruş ödenmektedir. 1 Ocak 1829'da ekmeleğe birer para zam gelmiştir. TSMA. D.435, 1 Şaban 1244- 6 Şubat 1829.

161 TSMA. D.2546/1-2, 29 Zilhicce 1000-6 Ekim 1592.

162 *Tarih-i Gilmâni*, s. 152.

163 Tevziat defterlerinde Seferli Koğuşu'nun amiri olarak Saray Kethüdası görülmektedir. TSMA. D.9390, 29 Zilhicce 1106- 10 Ağustos 1695; TSMA. D.5386, 9 Recep 1111-31 Aralık 1699; TSMA. D.2829/1,y.1b, 29 Zilhicce 1207-7 Ağustos 1793.

164 Araştırmalarımızda 1758'e kadar koğuşun amiri olarak Saray Kethüdasıdır. TSMA. D.2402/40, (29) Recep 1171-8 Nisan 1758; Seferli kethüdasının koğuşun amiri olarak yer aldığı defterlerin tarihleri 1760 ve sonrasındır. TSMA. D.2406/63, 1175 Zilhicce 29-21 Haziran 1762; TSMA. D.1056,y.2b, (29) Zilhicce 1186-28 Ocak 1773; TSMA. D.85, 21 Şevval 1219-29 Zilhicce 1223/23 Ocak 1219-15 Şubat 1809.

165 **Câmeşûbaşı/Çamaşırbaşı:** Seferli Koğuşu zabitlerindedir. Vazifeleri arasında, lalaları tarafından terbiye edilemeyen, tembel iç oğlanlarını, okuyup yazmaya ve Enderun nizamına uyum sağlamaya teşvik etmek de vardır. *Tarih-i Enderun*, c. I, s. 240; krş. Abdülkadir Özcan, "Câmeşûyân", *DİA*, c. 7, 1993, s. 46; Merasim günleri başına mücevveze giyer, içine mintan, beline kuşak sarar, bıçak taşır, kolları ve yakası kürk kaplı elbise giyer, kırmızı dökme şalvar, sarı yemeni giyerdi. Emin Cenkmén, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1948, s. 211.

166 **Göç Eskisi:** Pakalın sadece Hazine'ye has bir memuriyet gibi algılamışsa da, yazlık saraylara gidildiğinde göç eskisi gider ve kendisinden bir derece yukarıda olan ağanın vazifelerini icra ederdi. Pakalın, *a.g.e.*, c. I, s. 674.

cıbaşı,¹⁶⁷ sazende başı, mehterbaşı¹⁶⁸ ve nöbetçibaşı da bulunur.¹⁶⁹ Koğuşta başkullukçu,¹⁷⁰ güğüm şakirdi, ibrik gulamı, peşkir şakirdi, oda müezzini, nöbetçi, şerbetçi, kahveci, baş saka, ikinci saka, gümüş saka ve kullukçuluk görevini ifa eden ağalar yanında, cüce¹⁷¹ ve bizebanlar¹⁷² da vardır. Seferli Koğuşu'nda Has Odalı ağaların maiyetinde olan sır kâtibi yamağı ve ikinci çuhadar da bulunmaktadır.¹⁷³

Koçi Bey, Seferli mevcudunun 40 olması gerektiğini ifade ederken,¹⁷⁴ *Kavânin-i Osmânî ve Râbita-i Âsitane*, mevcudunun 100'den fazla olduğunu kaydeder.¹⁷⁵ Hezarfen Hüseyin Efendi mevcudunu 108 olarak vermiştir.¹⁷⁶ Araştırmalarımızda koğuşta gerçekleşen çıkmalarla sayılar değişmekle birlikte, XVII., XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Koçi Bey'in idealize ettiği 40'a asla ulaşamadığı görülmüştür. Koğuş mevcudu 1678'de 150,¹⁷⁷ 1828'de 165'dir.¹⁷⁸

167 **Hamamcıbaşı:** Her koğuşta bulunan vazifelilerdendir. Hamamcıbaşılar, her gün sabah namazından iki saat önce, ikinci derecedeki zabıtları görevlendirilerek hamamları yaktırır, hamamlar hazır olduktan sonra zabıt koğuşun ortasındaki eski büyük kapı tokmağı şeklindeki büyük demir tokmağın asılı bulunduğu sütuna hızlıca üç kez vurur, ardından biraz bekledikten sonra yatakların arasında dolaşarak iç oğlanlara isimleriyle seslenirdi. *Târîh-i Enderun*, c. I, s. 241.

168 **Mehterbaşı:** Seferli mehterhanesinin üstad ve zabıtlarındandır. Ata, *a.g.e.*, s. 268.

169 **Nöbetçibaşı:** Seferli Koğuşu'nun hazırladığı buhur suyuna tüm ağaların nezaret etmesini sağlardı. Ata, *a.g.e.*, s. 268; Seferli Koğuşu'nun ikinci derece zabıtlarındandır. Koğuşun mum ve kandillerine nezaret eder, bütün ağalar bir yere gidecekleri zaman *nöbetçibaşıya* haber bırakırlardı. Seferli Nöbetçibaşısı başına içi pamuk dolu simit sarık sarar, bunun altına küçük kırmızı fes takardı. İçine sarı mintan giyer, kırmızı kaftanının iki ön ucunu belindeki lacivert donluk kuşağa geçirir, karşılıklı iki çakır taşır, kırmızı şalvar, sarı yemeni giyerdi. Sonradan başlarına som külah giymişlerdir. Cenkmén, *a.g.e.*, s. 212.

170 **Başkullukçu:** Padişahın sarığı ve abdest havlularının temizliğinden ve düzeninden sorumludur. Ata, *a.g.e.*, s. 268.

171 **Cüce:** Aşağı koğuşlu, cücelerin hizmet ve meslekleri dilsizlere yakın ise de başlarına koğuş ağaları gibi kalıp işi kavuz ve arkalarına kubur yanlı üstüfe kaftan giyerlerdi. Saraydaki dilsiz, cüce, baltacı, zülüflü baltacılar aşağı koğuşlu denilirdi. Cücelerden okuryazarlar hafız-ı kütüp ve dirayetlileri Pars Kethüdalığı gibi hizmetlerde bulunurlardı. *Tarih-i Enderun*, s. 273.

172 **Bizeban:** dilsizlere verilen isimdir. Padişah bazı kimselere verilecek irade-i seniyyeyi hususi işaretlerle dilsizlere anlatırdı. Dilsiz takkeleri cücelerinkine benzeyip, bunların sol tarafına som sırmadan bir dil resmi iliştilirdi. Üzerlerine üzeri çiçekli ve göğsü kapalı kaftan giyer, bellerine kuşak sarar, lacivert şalvar, kırmızı yemeni giyerlerdi. Cenkmén, *a.g.e.*, s. 214; Özcan, "Dilsiz", *DİA*, c. 9, s. 304-305.

173 TSMA. D.435, 1 Şaban 1244- 6 Şubat 1829.

174 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 104.

175 *Kavânin-i Osmanî ve Râbita-i Âsitane*, s. 18.

176 *Telhisü'l-Beyân*, s. 64.

177 TSMA.D. 2012, y.5b-7a, 1088-1678.

178 TSMA.D.435, 1 Şaban 1244- 6 Şubat 1829.

XVII. yüzyılda Seferli ağalarına verilen *acemilik* 3.600 akçedir.¹⁷⁹ XVIII. yüzyıla gelindiğinde 30 kuruş verilmesi kanun haline gelmiştir.¹⁸⁰ Yevmiyeleri Sultan IV. Murad'a kadar sekiz akçe iken, iki akçelik zamlarla 10'ar akçe olmuştur.¹⁸¹ Koçi Bey, Seferli Koğuşu'nda bulunan ağalara yılda dört kez esvablık; Kuşak, takke ve düğme veya bedeli olarak akçesinin verilmesinin kanun olduğunu kaydeder.¹⁸² Araştırmalarımızda *büyük şalvar akçesi* adıyla koğuşta bulunan üç çamaşırcı ve sekiz tellağa 15'er hasene verilirken, dilsizlere-bizeban ve cücelere 12'şer altın verildiği tespit edilmiştir.¹⁸³ Cülus bahşisi olarak filori ve akçe ödenmektedir. Mesela, Sultan IV. Mehmed'in tahta çıkışında Enderûn Hazinesinden 28'er filori, Dış Hazine'den 1000'er akçe verilmiştir.¹⁸⁴ Hilat akçesi dağıtılırken koğuş içindeki statülere göre farklı ödemeler yapıldığı görülür.¹⁸⁵ Koğuş mensupları kumaşları veya kumaş bedelleri saray tarafından ödenen kıyafetlerinin modelleri Enderûn kanunlarıyla belirlenmektedir.

Seferli Koğuşu'ndan Kiler Koğuşu, Hazine Koğuşu ve Has Oda'ya terfi edilebilmektedir. Has Oda'da boşluk olduğunda kapı ağasının arzıyla, XVII. yüzyıldan sonra silahdar ağanın arzıyla, Seferli'den câmeşübaşı ve hamamcıbaşı Has Oda'ya alınır.¹⁸⁶ Saray içinde terfi etmeyerek taşraya çıkarılacak ağalar Sipahi bölüklerine verilir. Seferli Koğuşu'ndan sipahi bölüklerine çıkan ağalara eskilik durumlarına göre 20 akçe, 35 akçe veya 40 akçe yevmiye verilmekteydi.¹⁸⁷

Kiler Koğuşu

Kiler Koğuşu, padişahın mutfağıdır. *Tarih-i Gilmani*, Kiler Koğuşu'nu üçüncü ocak olarak tanımlayarak, padişahın çeşitli şerbetleri ve meyvelerini hazırlama hizmetine atandıklarını kaydeder.¹⁸⁸ Amiri kilercibaşı olan koğuşun zabiti kiler kethüdasıdır. Kiler kethüdasından sonra gelen on iki eski içinde tepsicibaşı ve

179 TSMA.D.9590, y.2b, 1058-1648.

180 10 Ekim 1748'de İbrahim'e, Cüdi Ebubekir'e, Cüdi Abdullah Arif'e, Galatalı Hüseyin Berber'e, Küçük Mehmed'e 30'ar kuruş verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.1107, 30b, 17 Şevval 1161-10 Ekim 1748.

181 *Koçi Bey Risaleleri*, s.103; Yevmiyelerinin 10 akçe olmasıyla ilgili bkz. *Telhîsü'l-Beyân*, s. 64.

182 *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 44.

183 TSMA.D.9590, y.4b, 1058-1648.

184 TSMA.D.9590, y.2a, 1058-1648.

185 1687'de Divan'dan verilen hilat akçeleri 10 bıçaklı eski, ikinci Câmeşü ile ikinci Dellağa 1800'er akçe, beyzade ile 25 sazendenin her birine 1600 akçe, toplamda 63.200 akçe verilmiştir. TSMA. D.8846, y.1b-1098-1687.

186 Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 324; *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 46,48.

187 *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 44.

188 *Târih-i Gilmanî*, s. 147.

yemişçibaşı önemli görevlilerdir.¹⁸⁹ Peşkirbaşı, padişah için gelen ekmeği muhafaza eder, kabahat işleyen ağayı kiler kethüdasına götürürdü. Mumbaşı padişahın suyunu saklar; peşkir şakirdi, padişah yemek yedikten sonra altın sini ile kaşıkları ve sofrayı yıkar; turşucu turşuları, yemişçi padişah için özel olarak getirilen yemişleri saklardı.¹⁹⁰ Başkullukçu, kilercibaşının denetiminde yemeklerin, şerbetlerin, ilaçların hazırlanmasından sorumludur. Padişah istediğinde yemek pişirmek vazifesi, oda ağalarıyla birlikte ona aittir.¹⁹¹

Koğuş iç oğlanları hem padişah sofrasını, hem de Harem-i hümayun'un ekmeği, et, yemiş, tatlı, şerbet gibi yiyecek-içeceklerini hazırlamak ve muhafaza etmekle görevliydi. Ayrıca mescidin ve Saray'daki mekânların mumları hazırlanır, yaralara sarılan muşambalar yapılırdı.¹⁹² Koğuştaki tütüncübaşı, bülbülcübaşı ve tepsicibaşı bulunmaktadır.¹⁹³ Güğümbaşı ve kürekçibaşı on iki eski arasındadır.¹⁹⁴ Kiler Koğuşu'nda vezirzâdeler adı altında, vezir çocukları da bulunmaktadır.¹⁹⁵ Kiler Koğuşu ağaları da diğer Enderûnlular gibi padişah ile birlikte seferlere katılırdı.¹⁹⁶ Kiler koğuşunda ilimle meşgul ağalar da bulunmaktaydı. Arap İmam isimli oda halifesi 23 Mart 1587'de *Mir'âtü'l-Cemal* isimli kitabı Türkçe'ye tercüme ederek, padişaha takdim etmiştir.¹⁹⁷

Kiler Koğuşu'na Seferli'den, Büyük ve Küçük Oda'dan iç oğlanları terfi edebilirdi.¹⁹⁸ Sultan IV. Murad döneminde Enderûn'a alınarak padişahın emriyle Ki-

189 *Telhîsü'l-Beyân*, s. 63.

190 *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 44; *Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-i Âsitâne*, s. 18; *Târih-i Gilmânî*, s. 147.

191 Baykal, *a.g.e.*, c. I, s. 57.

192 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 314; D'ohsson, *Tableau Général de l'empire Ottoman*, TSMK., Y. B.3441c.VII, fasıl 3, kısım 3.

193 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 313.

194 Peşkirbaşı, mumbaşı, tütüncübaşı, bülbülcübaşı, tepsici ve yemişçi öne çıkan görevlileridir. *Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-i Âsitâne*, s. 18.

195 Kiler ve Seferli'de bulunan vezirzâdeler için gelen hilat-bahasından her birine 13'er kuruş 40 akçe kethüdaları vasıtasıyla dağıtılmıştır. TSMA. D. 10706/1, y.6b, 29 Zilhicce 1222-27 Şubat 1808.

196 Kiler Koğuşu ağaları IV. Murad'ın Bağdad ve Revan seferlerine birine 32 kişi birine 51 kişi olarak katılmışlardır. Kiler Kethüdası Mehmed Ağa, Peşkirbaşı Bali, Mumbaşı Ali dâhil olmak üzere tüm ağalara Hazine'den birer zırh teslim edilmiştir. TSMA.D.1060, y.1b,38a, 38b. 1044-1635.

197 Padişah taltif etmek istediği bu ağaya 100 filori ve bir donluk seraser ihsan etmiştir. TSMA.D.34, y.104b, 13 Rebiülahir 995-23 Mart 1587.

198 Kiler Koğuşu'na, Büyük ve Küçük Oda kapatılıp 1715'da Galata Sarayı yeniden açıldıktan sonra Galata Sarayı'ndan ağalar alınmaya başlamıştır. *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 44.

ler Koğuşu'na kaydedilen Evliya Çelebi, saraya girişini; “*Ben de bir ata binip Saray-ı hassa girdim. Padişah bizzat Has Odaya girdi ve beni has odabaşına teslim etti. Kılar-ı Hassa'da kaftanlı olmamı ferman etti*” ifadeleriyle anlatır. Evliya Çelebi, Turşucubaşı Ahmed Ağa'nın lalası, Güğümbaşı Mehmed Efendi'nin hat hocası, Keçi Mehmed Efendi ve Evliya Efendi'nin eski hocaları olduğunu da belirtmektedir.¹⁹⁹

XVI. yüzyılda kanun gereği Kiler'e terfi eden her ağaya üsküf verilirken,²⁰⁰ Sultan IV. Mehmed Kiler'e terfi eden her ağaya 4.000 akçe tahsisini kanun haline getirmiştir.²⁰¹ Sultan III. Murad tahta oturduğunda *cülus bahşişi* olarak 28'er altın vermiştir.²⁰² Âli, ulufelerinin sekiz akçe, yıllıklarının ikişer münakkaş kadife, birer çatma telli kuşak olduğunu kaydeder.²⁰³ Kiler koğuşu ağaları XVI. yüzyılda ban yağır²⁰⁴ hazırladıklarında aralarından beş eskiye 15'er, beş nefere 10'ar filori ihсан edilirken,²⁰⁵ Eğri Seferi dönüşünde padişahın emriyle 1500'er akçe verilmiştir.²⁰⁶ Kiler Koğuşu'nun yevmiyeleri Sultan IV. Murad'ın yaptığı, iki akçelik zamla sekiz akçeden 10 akçeye çıkmıştır.²⁰⁷

XVIII. yüzyılda Kiler Koğuşu'na terfi eden ağalara acemilik olarak 33 kuruş 40 para verilmektedir.²⁰⁸ XVII. yüzyıldan itibaren Kiler koğuşu ağaları Nisan yağmuru yağdığı zaman yağmur suyu toplayıp, dualar okuyarak padişah arz eder, karşılığında da bahşiş alırlardı.²⁰⁹ Kaftanlı sınıfından olan bu koğuş içöğlanlarının kıyafetleri için; yılda dört kez esvab bahası, kuşak parası, ikişer defa takke ve düğme parası verilmesi kanundu.²¹⁰ Âli, peşkirbaşı, mumbaşı ve peşkir şakirdinin

199 Kahraman - Dağlı, *a.g.e.*, c. 1, kitap 1, s. 203.

200 TSMA.D.10036, 6 Cemazıyelevvel 1003-19 Aralık 1594.

201 TSMA.D. 2013, y.17a, 1063-1653.

202 TSMA.D.34, y.21a, 9 Ramazan 982-23 Aralık 1574.

203 *Künhü'l-Ahbar*, c. II, s. 99.

204 **Ban Yağır**: ban ağacı veya ban otu verilen uyuşturucu özelliği olan bir bitkidir. Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1989, s. 376; Kiler Koğuşu ağaları bu bitkiyi bir işleme tabi tutarak tıbbi bir ilaç haline getiriyor olmalıdır.

205 TSMA.D.9, 15b, 14 R 994-4 Nisan 1586.

206 TSMA.D.34, y. 215b, 10 Cemazıyelevvel 1005-30 Aralık 1596.

207 Seda Çakmakçioğlu, *Koçi Bey Risaleleri*, 1. bs., İstanbul, Kabalcı, 2008, s. 103; Yevmiyelerinin on akçe olması için bkz. *Telhîstü'l-Beyân*, s. 64.

208 10 Ekim 1748'de Kiler Koğuşu'na terfi eden Şehri Abdi Ağa'ya verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.1107, y. 30b, 31a, TSMA. D.2363/3, y.2b, 29 Rebiülevvel 1132-9 Şubat 1720.

209 1648'de 1.000'er akçe, 1749'da her ağaya 10'ar kuruş ihсан edilmiştir. TSMA.D.9590, y.6b, 1058-1648; TSMA.D.1107, y.36b, 25 R 1162-14 Nisan 1749.

210 *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 43-44; Araştırmalarımızda 1568'de ve 1579'da birer kez takke verildiği tespit edilmiştir. TSMA. D.1025, y.1b, 975-1568; TSMA.D.2034, 11 Cemazıyelevvel 978-11 Ekim 1579.

has odalılar gibi üsküf giydiğini kaydediyorsa da,²¹¹ XVII. yüzyılda Kiler ağalarının tamamına üsküf verilmesi hepsinin üsküf giydiğini ortaya koyar.²¹²

Âli, Kiler Koğuşu'ndaki iç oğlanların sayısının 30 kadar olduğunu kaydediyorsa da,²¹³ araştırmalarımızda XVI. yüzyılda sayılarının 44 ila 46 arasında değiştiği tespit edilmiştir.²¹⁴ Hezarfen Hüseyin Efendi'nin 73 olarak verdiği sayı XVII. yüzyıla ait olmalıdır.²¹⁵ Zira XIII. yüzyıldan itibaren sayıları 100'ün üzerindedir. Araştırmalarımızda mevcudunun 1800'de 104,²¹⁶ 1813'de 208²¹⁷ olduğu tespit edilmiştir.

Kiler Koğuşu'ndan saray içine çıkmalarda, ilk olarak peşkirbaşı terfi ederek Has Oda'ya geçerdi.²¹⁸ XV. yüzyılda Saray dışına çıkma örneklerine tesadüf edilmezken, 1510'da sipahi oğulları ve silahdarlar cemaatine çıkmalarda yapıldığı örneklere rastlanır.²¹⁹ 1599'da Kiler Koğuşu'ndan çıkmalarda kethüdasına 24, peşkirbaşı ve mumbaşına 20, sipahi oğullarına çıkana 19, silahdar bölüklerine çıkana 17'şer akçe verilmesi kanundur.²²⁰ Hezarfen Hüseyin Efendi, çıkmalarda mertebelerine göre müteferrika ve çarşnigir olarak bölüğe çıktıklarını,²²¹ Uzunçarşılı, Kapukulu Süvari Bölüklerine çıkıldığını kaydeder.²²²

Hazine Koğuşu

Hazine Koğuşu, Kiler Koğuşu'ndan bir derece yüksek, Has Oda'dan bir derece aşağı olup Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulmuştur.²²³ Odanın amiri hazinedarbaşı zabiti ise hazine kethüdasıdır. Odanın önemli ağaları güğümba-

211 *Künhü'l-Ahbar*, c. II, s. 99.

212 Kiler Ağalarına 40 üsküf verilmiş olmakla birlikte, Arnavud Ömer Ağa ve Melek Ahmed seferde bunları kaybetmiştir. TSMA.D.1060, y.1a, 1044-1630.

213 *Künhü'l-Ahbar*, c. II, s. 99.

214 Bu tarihte mevcut 46'dır. TSMA. D.1025, y.1b, 975-1568; Bu tarihte mevcudu 44'dür. TSMA.D.2034, 11 Cemaziyelevvel 978-11 Ekim 1579; Mevcudu 45'tir. TSMA.D.34, y.186b, 12 Şaban 1003-22 Nisan 1595.

215 *Telhîsü'l-Beyân*, s. 63.

216 TSMA.D.2619/1, 25 Cemaziyelevvel 1215-14 Ekim 1800.

217 TSMA.D.622, y.12b-19b, 8 Muharrem 1228-11 Ocak 1813.

218 Peşkirbaşılığa, Mumbaşı terfi eder, alttaki ağalar da birer derece ile terfi ederlerdi.

219 TSMA.D.10048, y.1b, 915-1510.

220 TSMA.E.1120/28, 13 Cemaziyelahir 1008-1 Aralık 1599.

221 *Telhîsü'l-Beyân*, s. 63.

222 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 315.

223 Bu dönemde mevcudu üç kişidir. "Fatih Devrine Ait Vesikalar", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, sene 8, s. 5; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 315.

şısı ve kürkçübaşısı.²²⁴ Hazine Koğuşu'nun zabiti miftah gulamıdır. Güğümbaşı yatsı namazına gittiğinde, miftah gulamı Saray'da kalıp, Hazineyi ve koğuş ağalarını takip etmektedir.²²⁵ Başyazıcı, Enderûn-ı Hümâyun'da bulunan ağaların vazifelerine dair defterleri tutardı. Çantacı, padişahın ihsan edeceği altınları taşır; sorguççu, padişahın mücevher sorgucunu ve diğer mücevherlerini muhafaza ederdi. Kapanıçeci, padişahın kullandığı kapanıçe adı verilen kürkünü; tabakçı, padişahın kullanımına mahsus fağfuri ve kıymetli madenlerden yapılmış yemek kaplarını; tüfekçi, padişah ava çıktığında murassa av tüfeklerinin sorumluluğunu taşırdı. Hazine Koğuşu'nun 12 eski ağası içinde yer alan bu ağaları, değişik statülere sahip diğer ağalar takip etmektedir.²²⁶

Hazine koğuşuna, Kilerli Koğuşu'ndan olduğu gibi Seferli Koğuşu'ndan da terfi sıralaması içinde sırası gelen ağa geçerd. 1715'de Galata Sarayı'nın yeniden açılmasıyla birlikte buradan gelen iç oğlanlar da padişahın emriyle Hazine'ye alınmaya başlamışlardır.²²⁷ Sultan IV. Mehmed'in Hazine'ye geçen her ağaya *acemilik* olarak 4.800 akçe verilmesiyle ilgili düzenlemesi²²⁸ XVIII. yüzyılda 40 kuruş verilmesinin kanun olmasına dönüşmüştür.²²⁹ Âli, XVI. yüzyıl sonunda Hazine Koğuşu ağalarının ulufelerinin sekiz akçe olduğunu, altı ayda birer seraser dolama ve yılda birer çatma kadife üst, birer kuşak ve birer takke verildiğini kaydeder.²³⁰ Hazinelilere *cülus bahşişi* olarak 28'er altın ödenmektedir.²³¹ Bu yüzyılda Kiler Koğuşu ağaları gibi Hazineliler de ban yağı hazırlayarak padişaha takdim ettiklerinde, güğümbaşına 30, eskilere 15 ila 14'er filori, hademelere 20.000 akçe verilmektedir.²³² Padişahın Hazine Koğuşu'nu ziyarete geldiğinde yapılan donanmada, güğümbaşına ve hazine kâtibine birer seraser donluk; neferlere bah-

224 D'ohsson, güğümbaşından sonra sayfiyede güğümbaşıya vekâlet eden baş karakullukçudan bahsediyorsa da, yaptığımız araştırmalarda bu görevliyle ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. D'ohsson, *a.g.e.*, TSMK, Y.B., 3441,c.VII, Fasil III, Kısım II.

225 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 103.

226 D'ohsson, *a.g.e.*, c. VII, fasıl III, kısım II; Nitekim Kavânîn-i Osmanî ve Râbîta-î Âsitâne'de bu duruma "Bunların arasında ehl-i meratip vardır" ifadesiyle işaret edilmektedir. *Kavânîn-i Osmanî ve Râbîta-î Âsitâne*, s. 18.

227 TSMA.D.2362, y.2b, 29 Rebiülevvel 1132-9 Şubat 1720.

228 TSMA.D.2013, y.17a, 1063-1653.

229 TSMA.D. 2362, y.2b, 29 Rebiülevvel 1132-9 Şubat 1720; TSMA.D.1107, y.27a, 1161-1748; TSMA.D.2402/54, y.2b, 16 Nisan 1762.

230 *Künhü'l-Ahbar*, s. 99.

231 Sultan III. Murad'ın tahta çıktığı 23 Aralık 1574'de verilenler için bkz. TSMA.D.34, y.21a, 9 N 982-23 Aralık 1574.

232 TSMA.D.34, y.116a, 22 Rebiülevvel 996-20 Şubat 1588.

şış verilirken;²³³ Mısır Hazinesi geldiğinde güğümbaşına 17, neferlere 1.000'er hasene verilmiştir.²³⁴ Sultan IV. Murad'ın yaptığı iki akçelik zamlı yevmiyeleri on akçe olmuştur.²³⁵ Her yıl padişaha takdim ettikleri el yağından²³⁶ ve Mısır Hazinesi geldiğinde ayrıca bahşış alırlardı.²³⁷ Koçi Bey, Hazinecilere münakkaş çatma verildiğini kaydeder.²³⁸

Fatih döneminde mevcudu üçken, XVI. yüzyılda 60'a çıkmıştır.²³⁹ Araştırmalarımızda bu yüzyılın sonunda mevcudunun 82 olduğu tespit edilmiştir.²⁴⁰ Koçi Bey, ideal sayı olarak mevcudunun 60 olması gerektiğini bildirirken,²⁴¹ Hezarfen Hüseyin Efendi sayılarının 112 olduğunu kaydeder.²⁴² *Kavânîn-i Osmanî ve Râbîta-i Âsîtâne*, Hazine Kethüdası dışında koğuş mevcudunu 110 olarak verir.²⁴³ Araştırmalarımızda 1811'de sayılarının 154'e ulaştığı tespit edilmiştir.²⁴⁴ Hazine Koğuşu'nun yaptığı işlerin artmasıyla birlikte mevcudu da ciddi oranda artmıştır.

233 TSMA.D.34, y.186, 12 Şaban 1003-22 Nisan 1595.

234 TSMA.D.34, y.227b, 10 Rebiülevvel 1006-21 Ekim 1597.

235 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 103.

236 TSMA. E.3313/198-593/1/2, (10) Rebiülevvel 1068-16 Aralık 1657; Hazinecilerin el yağı hazırlamak için 1065 kuruşu ve kanun üzere verile gelen söküntülerine bedel Hazine hesabı üzere dört buçuk kese kuruşun inamı arzuhâli üzerine, IV. Mehmet'in "Hazine'den Veresin", hatt-ı hümayunu yer almaktadır. TSMA. E.3313/149-593/1/1, 22 Rebiülevvel 1070-7 Aralık 1659.

237 1661'de'de Mısır Hazinesi Enderun Hazinesine geldiğinde hazinedarbaşına 675 kuruş, hazine kethüdasına 625 kuruş, Hazine'de güğümbaşı ve yazıcıya 2.000'er ve diğer hazineli 98 nefere 1.000'er, 120 teberdaran-ı hassaya 500'er akçenin ihsanı için muhtemelen hazine kethüdasının arzı üzerine, IV. Mehmed'in "Masrafa kayd oluna" hatt-ı hümayuna yer almaktadır. TSMA.E.7026/167-802/12/34; ayrıca bkz. TSMA.E.3313/125-131-592/36, 28 Ramazan 1071-27 Mayıs 1661; TSMA.D1107, y25a, 29 Cemaziyelevvel 1161-27 Mayıs 1748.

238 Esvab akçesi on iki eski ağaya 2300 akçe, nakıslı olursa 2600 akçedir. Kuşak akçesi 1600, take akçesi 200'dür Eski ağalar yılda 10.600 akçe alırken, diğer ağalar eskiliklerine göre farklı rakamlar almaktadır. *Koçi Bey Risaleleri*, s. 104; Enderun'un tamamına yılda bir kez, dört seferde verilen esvab akçesini Koçi Bey, birinci nöbette büyük çıkma akçesi, ikinci nöbette küçük çıkma akçesi, üçüncü nöbette münakkaş akçesi, dördüncü nöbette münakkaş akçesi olarak adlandırmaktaysa da, yaptığımız çalışmalar bu bilgileri doğrular nitelikte değildir. *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 43.

239 *Künhü'l-Ahbar*, c. I, s. 99.

240 TSMA.D.34, y.227b, 10 Rebiülevvel 1006-21 Ekim 1597.

241 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 104.

242 *Telhîsü'l-Beyân*, s. 61.

243 *Kavânîn-i Osmanî ve Râbîta-i Âsîtâne*, s. 18.

244 TSMA.D.1195/47, 20 Cemaziyelahir 1226-12 Temmuz 1811.

Hazine Koğuşu'ndan saray içine çıkmalarda Has Oda'ya terfi edilmektedir. Odadan terfi etmeye hak kazanan ağaların ilki güğümbaşısıdır.²⁴⁵ Has Oda'ya iki kişi alınacaksa ikincisi miftah gulamıdır.²⁴⁶ Hazine'den taşraya çıkanlar müteferrika olurdu.²⁴⁷ XVI. yüzyılda Hazine Koğuşu'ndan çıkarken hazine kethüdasının dirliğinin 25, Sipahi bölüğüne çıkanın 20, Silahdar bölüğüne çıkanın 18 akçe olması kaidesi uygulanırdı.²⁴⁸ XVII. yüzyılda statülerine göre müteferrika, çaşnigir veya bölükbaşılıkla çıkmalara rastlanmaktadır.²⁴⁹

Has Oda Koğuşu

Enderûn'un son sınıfı olan Has Oda'ya mensup olan ağaları tanımlamak için; Gılmanân-ı Hassa,²⁵⁰ Gılmanân-ı Hane-i Hassa,²⁵¹ Oda gulamları,²⁵² Oda oğlanları,²⁵³ Oda ağaları,²⁵⁴ Hane-i Hass-ı Sultani²⁵⁵ ve sıkça Has Odalılar terimleri kullanılmıştır. Has Odalılar zülüflü ağalardan oluşmaktaysa da, ilk dönemlerde Enderûn'da olduğu gibi, Has Odalılar içinde de nadir de olsa ak hadımlar bulunmakta ve bazıları musahip olarak hizmet vermektedir.²⁵⁶

Has Odalılar teriminin içinde; sarayın teşrifat ve teşkilatla ilgili işlerini takip eden, koğuşlar yerine kendilerine tahsis edilen mekânlarda maiyetleri ile yaşayan, özel mutfakları, atları, ahırları ve kayıkları olan arz ağaları da vardır. Enderûn koğuşlarının amiri kethüdalar, Has Oda'nın zabıtlığı ile birlikte, alaylarda, merasimlerde, binişlerde ve saray eğlencelerinin yapıldığı yerlerin inzibatını sağlayan zabıtlar ile padişaha gece gündüz hizmet eden has odalı ağalar yer almaktadır. Ancak yüzyıllar boyunca saray kayıtlarında dahi, Has Oda arz ağaları ve neferleri ve kethüdaları olmak üzere üç sınıf olarak değerlendirildikleri görülmektedir. Çalışmamızda maaş ve inam defterlerindeki orijinal sınıflama dikkate alınmakla birlikte, maaş üzerinden dahi bizim yaptığımız sınıflamanın yapıldığı gerçeğin-

245 *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 104.

246 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 103.

247 *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 4.

248 TSMA.E.1120/28, 13 Cemaziyelahir 1008-1 Aralık 1599.

249 *Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-î Âsitâne*, s. 62.

250 TSMA. D.2164, y.1b, 4 Muharrem 968-25 Eylül 1560.

251 TSMA. D.2164, y.2a, 4 Muharrem 968-25 Eylül 1560.

252 TSMA. D.2164, y.2a, 4 Muharrem 968-25 Eylül 1560.

253 TSMA. D.2164, y.7a, 4 Muharrem 968-25 Eylül 1560.

254 TSMA. D.2036, y. 9b, (29 Zilhicce) 927-(30 Kasım) 1520.

255 Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 338.

256 1656'da has odabaşılığın Has Oda Ağalarından Hadım Halil Ağa'ya ve hazinedarlığın Musahib Solak Mehmed Ağa'ya ihsan edilmesi konuyla ilgili güzel bir örnektir. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi*, s. 87.

den hareketle, hiyerarşi ve vazifeleri itibariyle ikinci derece amir konumundaki zabıtlar ayrı bir sınıf kabul edilmiştir. Has Oda'nın dört sınıfına mensup ağalarının *Fatih Kanunnamesi*'ndeki sayıları 32'dir.²⁵⁷ Has Oda'nın mevcudunun 40 olduğuna ilişkin bilgiler öyle yaygın ve güçlüdür ki, adeta kuruluşundan itibaren bu sayıdaymış gibi algılanmaktadır. Hâlbuki Âli, Has Oda'da 30 miktarı zülüflü iç oğlan olduğunu kaydeder.²⁵⁸ Sultan II. Bayezid ve Sultan I. Selim dönemlerindeki sayılarını tespit edebileceğimiz kaynaklara ulaşılammışsa da Kanunî Sultan Süleyman ve Sultan II. Selim döneminin bazı yıllarına ait mevcutlarına ulaşmak mümkün olabilmıştır. İncelemelerimizde Has Oda mevcudunun ilk olarak Zigetvar seferine çıkılırken 33'e ulaştığı görülür.²⁵⁹ Koçi Bey, Sultan İbrahim'e Harem-i Hümayun teşkilatıyla ilgili sunduğu risalede, yolları ve kanunlarıyla Has Odalıların sayısının 40 olduğunu, fazlasının ve eksisinin caiz olmadığını bildirmektedir.²⁶⁰ Öyle anlaşılmaktadır ki, Has Odalıların uzunca bir süredir sayıları 40'dır. Koçi Bey, aynı metinde biraz sonra "*her odaya ne kadar oğlan yeter diye sual buyursanız, Has Oda kırk*" der. Sultan İbrahim döneminde Has Odalıların sayısı 40'ın üzerine çıkmamış olmalıdır. Zira Sultan IV. Mehmed'in saltanatının ilk yılında Has Oda mevcudu, mülazımlarla birlikte 41 kişidir.²⁶¹ Cülus sonrası çıkıntılarla sayının 40'ın altına düşmüş olması muhtemeldir. XVII. yüzyıldan itibaren sayıları 40'la sınırlandırıldığından, bu çalışmada da Has Oda mevcudu 40 olarak kabul edilmiştir. Fatih'in Has Oda'yı kurduğu yaklaşık 1460'larda 32 olan mevcudu, koğuşun II. Mahmud döneminde kapatılmasına kadar, 378 yıl ve 25 padişah döneminde sadece sekiz kişi artırılarak 40'a ulaşmıştır. Diğer koğuşların sayılarının ciddi oranda arttığı dikkate alındığında bu durum dahi Has Oda'nın ayrıcalıklı yerini göstermektedir.

Has Oda'nın sayısının artmasını önleyebilmek için esnaflarda olduğu gibi gedik sistemi uygulanmıştır.²⁶² Has Oda'nın 40 kişilik kontenjanı sınırlı olduğundan bu ağalardan biri çıkmadan onun sahip olduğu imtiyazlar bir başkasına verilmemiştir. Padişahın en yakınında bulunan ve ona hizmet eden Has Odalıların Enderûn kuralları dışında takip ettikleri teşrifat ve kurallar bulunduğundan, diğer koğuşlardan terfi eden ağalar bir süre mülazım olarak kabul edilmiştir. 40 gedikli ağaya ilave olarak atanan bu ağalar hemen Has Odalı olarak kabul edilip maaş

257 *Kanunnâme-i Âli-i Osman*, s. 16.

258 *Kühü'l-Ahbâr*, s. 98-99.

259 Ağca Diker, *a.g.t.*, s. 45.

260 *Koçi Bey Risaleleri*, s. 103.

261 Mülazımların sayısı 5 ila 6 arasında değişmektedir. TSMA. D.8846, y.1b, 10981687-.

262 Abdülkadir Özcan, "Gedikli", *DİA*, c. 13, 1996, s. 548-549.

bağlanmamıştır. Mülazım ağalar bir süre arafta tutularak²⁶³ bir nevi çıraklık evresinden geçirilmişlerdir.

Has Oda'ya sadece Hazine Koğuşu'ndan terfi edildiğine dair bir kanı varsa da, Enderûn'un bütün koğuşlarından terfi mümkündür. Ancak bu terfilerin Hazine, Kiler ve Seferli koğuşlarının içindeki terfi silsilesini tamamlamış üst düzey ağaları arasından olduğunu eklemek gerekir. Şöyle ki; Enderûn koğuşlarının her birinin kendi içlerinde ayrı bir terfi silsilesi bulunmaktadır. Nihai makam olan koğuşun en üst makamına terfi eden ağa, bir süre bu görevi sürdürdükten sonra boşluk olduğunda bir üst koğuşa terfi eder. Örneğin Seferli'den Kilerli'ye, Kilerli'den Hazine'ye terfi eden ağa buradaki terfi silsilesini de tamamlayıp Hazine'nin en üst statüsü olan güğümbaşılığa veya zabiti miftah ağalığına kadar yükselirse, bundan sonraki basamak Has Oda'ya alınmaktadır. Ancak Has Oda'da birden fazla mahlûl/boşluk olursa; Kiler'deki ağaların zabiti peşkirbaşı ve Seferli'deki ağaların zabiti çamaşırbaşı veya sercâmeşû terfi ederek Has Oda'ya geçebilmektedir.²⁶⁴

Yukarıda Enderûn kaidelerine göre ağaların koğuş içinde yükselecekleri son statüler kaydedilmiş olmakla birlikte, bazı ağalar ocak yolu tabir edilen bu kurallara bağlı terfileri beklemeden de Has Oda'ya alınmaktadır. Hazine'den başyazıcı,²⁶⁵ ikinci yazıcı, başkullukçu ve çantacı; Kiler'den şerbetçi,²⁶⁶ başkullukçu; Seferli'den başkullukçu unvanı taşıyan ağalar Has Oda'da çok sayıda boşluk oluştuğunda padişaha yazılan bir arzla, koğuş içinde bir üst basamağa terfi etmeden Has Oda'ya geçebilirlerdi. Has Odalı ağaların maiyetinde bulunan, ikinci çu-

263 Has Oda'ya terfi eden ağanın padişah odaya gelip takdim edilmedikçe odada dolaşması da yasaktır.

264 Koçi Bey, Has Oda'da bir boşluk olduğunda Hazine'den güğümbaşının alınmasının kanun olduğunu, güğümbaşından sonra gelen miftah gulamının Enderun terfi silsilesindeki yolunun da Has Oda'ya alınmak olduğunu kaydeder. Kilerdeki oğlanları peşkirbaşının zapt ettiğini yolunun Has Oda'ya alınmak olduğunu; Seferlileri çamaşırbaşının zapt ettiğini ve yolunun Has Oda'ya alınmak olduğunu kaydeder. *Koçi Bey Risaleleri*, s. 103-104.

265 Sultan III. Mustafa döneminde Hazine'den Has Oda'ya giden Arnavut Yusuf Ağa ile padişahın cülusunda Başyazıcılıktan Has Oda'ya geçerek başlala olan Zerdecî Said Efendi, yaşlı olduğundan çerağ edilmiş, Has Oda gediğine Has Oda Mülazımlarından Hazine'den gitme Hulyâcî Hafız Mehmed Ağa ile Kilerden gitme Salim Ağa atanmıştır. Hafız Hızır İlyas Ağa, *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat Letâif-i Vekâyi'-i Enderuniyye*, haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul, Kitabevi, 2011, s. 35.

266 Mülazım Has Odalıardan Şerbetçi Salih Efendi Has Oda'da gediklerden birinin boşalmasıyla terfi etmiştir. *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat*, s. 191.

hadar, başçavuş, başçakırsalan,²⁶⁷ silahdar ağa kaftancısı,²⁶⁸ sır kâtibi yamağı gibi görevliler de terfi silsilesini beklemeden Has Oda'ya alınabilirdi.²⁶⁹ Bu durum her ne kadar ocak yolu takip edilmeden hızlı bir terfi gibi görünse de, bu ağaların kendi koğuşlarında terfi silsilesini takip ederek bir dereceye kadar yükseldikleri görülür. Bir kısmının silahdar ağanın maiyeti veya sır kâtibinin yamaklığı görevini yapmaları hasebiyle saray teşrifatına veya yazışmalara hâkim oldukları gibi, bu durum padişah veya silahdar tarafından yeteneklerinin fark edilmesini de kolaylaştırmaktaydı.

Terfi kurallarını biraz daha ayrıntılı inceleyecek olursak, Has Oda'da iki kişilik boşluk olursa ilk tercih Hazine Koğuşu ağalarından yana olurdu.²⁷⁰ Ancak uygulamanın her zaman bu kadar kurallı gitmediği görülmektedir. Büyük çıkmaların olduğu zamanlarda Has Oda ve Enderûn'da çok sayıda ağa bir anda çıktığından Enderûn kanunlarına uygun terfi silsilesindeki sırası gelmeyen²⁷¹ ancak eski olan ağaların da Has Oda'ya alındığı örneklerle rastlanmaktadır. Kimi zaman da terfi etmesi gereken güğümbaşısı ve miftah gulamı yerinde bırakılarak daha aşağıdaki bir ağa Has Oda'ya alınabilmektedir. 9 Haziran 1668'de Hazine Mustafa Ağa'nın Has Oda'ya terfi ettirilmesi, konuyla ilgili güzel bir örnektir.²⁷² Hafız Hızır İlyas Ağa'nın kayıtlarından da anlaşıldığı üzere,²⁷³ kimi zaman terfilerde sırası gelenin hakkı çiğnenerek altında bulunanların Has Oda'ya alındığı görül-

267 Has Odalı ağalardan Hazine'nin eski Giyimbaşısı Kolçak İsmail Ağa ile başağa çakırsalanlığından gitme Sultanazade İzzetli Raşid Bey'in çıkma talebi kabul edildiğinden, yerine Has Oda mülazımlarından Seferli'nin Câmeşûbaşılığından gitme Ukala Süleyman Bey atanmıştır. *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat*, s. 356-357.

268 Has Odalı Mahmud Bey, Laleli ruznamçeciliği ile çerağ edilince yerine Has Oda mülazımlarından Silahdar Ağa Kaftancısı sabık Zarif Nazif Ağa atanmıştır. *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat*, s. 364.

269 Baykal, *a.g.e.*, c. I, s. 127.

270 Has Oda'ya alınan iki ağadan biri Hazine'ye biri Kilerliler olsa Hazine'ye Kilerlinin üstüne geçip eski-kıdemli kabul edilirdi. Baykal, *a.g.e.*, c. I, s. 127.

271 Enderun tabiriyle yolu gelmeyen.

272 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi*, s. 159.

273 1229/1814-1815'de Hazine'de başyazıcı Kıbrısî Emin Efendi'nin yolu Has Oda'ya geçmek olmasına rağmen yerinde bırakılmış, altında bulunan Giyimbaşısı Burnaz Ahmed Bey Has Oda'ya alınmıştır. *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat*, s. 91-92; 1236/1820-1821'de Hazine'de giyimbaşısı Kolçak İsmail Ağa ikinci kez Has Oda'ya terfi ettirilmeyerek altında bulunan eskilerden göç eskisi Şeyhzâde İbrahim Bey ile tufengi yamaklarından Hanefî İbrahim Ağa Has Oda'ya terfi ettirilmiştir. *a.e.*, s. 222; 1240/1824-1825 Seferli'de Câmeşûbaşısı Çavuş Selim Bey'in Has Oda'ya terfi sırası gelmesine rağmen yerinde bırakılarak altında bulunan Mührenbaşızâde Çuhadar Ahmed Bey Has Oda'ya terfi ettirilmiştir. *a.e.*, s. 370.

mektedir.²⁷⁴ Döneminde de tepki çeken ve kimi zaman telafi yoluna gidilen²⁷⁵ birkaç sıra dışı örnek dışında, Has Oda'ya terfi silsilesinin Enderûn Teşkilatı'nın lağvına kadar sıkı kurullarla takip edildiği izlenmiştir.

Has Oda'ya terfide cevaplanması gereken önemli bir soru daha vardır. Enderûn'da eğitim görmüş, liyakat sahibi ve sırası gelen herkes bu odaya alınabilir miydi? Hayır alınamazdı. Zira Has Oda'ya terfi için Enderûn koşullarında iyi bir sicille yükselme yanında, fiziki özellikler de aranmaktadır. Has Oda'ya boyu çok uzun veya çok kısa olanlar, yüzünde belirgin bir leke gibi belirgin fiziksel özellikleri veya kusuru bulunanlar, sırası gelse de alınmaz, ancak has odalılarının sahip olacağı iyi bir gelirle çerağ edilirdi. Örnekleyecek olursak; 1813'de boşalan Has Oda Gediğine, Seferli Koğuşu'nda Sercâmeşû Boşnak Halim Ağa'nın sırası gelmişse de, boyu çok uzun olduğundan, Hazine'de Giyimbaşı Mahmud Ağa da kısa boylu olduğundan alınmayarak çerağ edilmişlerdir.²⁷⁶ Daima padişahın yanında hizmet edecek, saray içinde ve devlette önemli vazifelere gelmesi muhtemel ağaların, bilgisi, terbiyesi ve ahlaki özellikleri yanında fiziki özelliklerinin de dikkate alınarak bir kez daha seçime tâbi tutulmaları Saray gelenekleri dikkate alındığında esasen yadırganacak bir durum değildir.

Has odalılara verilen acemilikleri inceleyecek olursak; XVI. yüzyılda; âlâ çatma, âlâ benek, serenk, çatma hilat, benek hilat, takke, âlâ kuşak ve üsküf bedeli olmak üzere 200 akçenin, Has Oda'ya geçen her ağaya verildiği görülür.²⁷⁷ XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Hazine, Kiler veya Seferli'den geçmesine bakılmaksızın Has Oda'ya terfi etmeyi hak kazanmış tüm ağalara *acemilik* olarak 200 kuruş ödendiği görülür. Seferli Koğuşu'ndan Has Oda'ya terfi eden Hamamcıbaşı Bekir Ağa'ya²⁷⁸ Kilerli Koğuşu'ndan Buhurî İbrahim Ağa'ya,²⁷⁹ Hazine Koğu-

274 Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Sadrazam Ali Paşa'nın vefatı üzerine kaleme aldığı bölümde Enderun'a girişine ve Has Oda'ya terfisinin usulsüzce olduğuna işaret etmektedir. *Nusretnâme*, s. 1054-1055.

275 Hazine'de başyazıcı Kıbrısî Emin Efendi, bir kaç gün sonra Has Oda'ya alınarak hakkı teslim edilmiştir. *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat*, s. 92

276 Baykal, *a.g.e.*, c. I, s. 127-128; Seferli Koğuşu'ndan Has Oda'ya giden Ukala Mustafa Bey de Has Oda'nın gerektirdiği fiziki koşullara sahip olmadığından kısa zaman içinde çerağ edilmiştir. Hafız Hızır İlyas Ağa, boyu posu yerinde olmadığı ve alil olduğu için kısa bir zaman içinde 1 Eylül 1825'de çerağ edildiğini kaydeder. *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat*, s. 378.

277 TSMA.D.10036, y.3a, 6 Cemaziyevvel 1003-17 Ocak 1595.

278 TSMA.D.2184, y.15a, ayrıca bkz. Söhrab Süleyman Ağa, y.30b, Berberbaşı Ahmed Ağa, y.39b.

279 TSMA.D.2184, y.39b, ayrıca bkz. Mehmed Ağa, y. 83b, Peşkirbaşı Mehmed Ağa, y.136b.

şu'ndan Tanburî İbrahim Ağa'ya²⁸⁰ *acemilik* olarak 200'er kuruş ödenmiştir. Terfi eden ağanın itibarına göre bu paranın yanında başka hediyeler verilse de bunların standardı bulunmamaktadır.

Has Oda'ya geçen yeni ağa, sabah namazından sonra miftah ağası vasıtasıyla, Has Oda'nın eskilerinden ve gediklilerinden bir ağaya acemi olarak verilirdi. Kuralları ve kaideleri farklı olan Has Oda'ya geçen her yeni ağa yeniden acemi kabul edildiğinden, tekrar lalaya verilmektedir.²⁸¹ Enderûn'un tüm koğuşlarında icra edilen lalaya verilme uygulaması ile yakından tanımadığı insanlardan oluşan koğuşa giren aceminin yabancılik hissederek, uyumsuzluk yaşamasının önüne geçilmesi hedeflenmiş olmalıdır. Koğuş ağalarını iyi tanıyan odanın zabiti, şifahi emirle görevlendirme yaparak, acemiye kendisine iyi tavsiyelerde bulunacak ve koruyacak ilk arkadaşını da seçmiş olmaktadır. Has Oda'ya geçen acemi ağa, yeni lalası ile birlikte eski koğuşuna gider, öğlen yemeğini burada yer arkadaşlarıyla vedalaşır, varsa borçlarını öderdi. Günü eski koğuşundaki eski arkadaşlarıyla geçen yeni Has Odalı, biriktirdiği parasından, koğuşta lalası olduğu acemilere ve kullukçularına hediyeler verirdi. Koğuştan çıkarken sofalı, helvahaneli, ara aşçısı, külahlı ve diğer ücretli hizmetlilerine para serper, bunlar da kapardı. Enderûn ağalarının fakir dahi olsa bu paralardan almaları hoş karşılanmadığından onlar bu paralara el sürmezdi. Bu merasim tamamlandıktan sonra, lalasıyla Has Oda'ya gelen yeni Has Odalı ağa, bir boşluk oluşana kadar mülazım has odalı olarak burada kalırdı. Mülazım has odalı ağa, padişah Has Oda'ya veya Hırka-i Saadet'e gelmedikçe meydana çıkmaz, serbest gezemezdi. Ancak padişah gelip takdim edildikten sonra Hırka-i Saadet nöbetine girerek serbest dolaşma yetkisini kazanırdı.²⁸²

Saray dışına çıkmalarda *Fatih Kanunnâmesi*'ne göre, Has odalılar da Enderûn'un diğer koğuşları gibi Sipahi ocaklarına çıkıyorsa da yevmiyeleri onlardan daha yüksektir. Silahdar ve rikabdar dışındaki has odalıların 35'er akçe ile

280 TSMA.D.2184, y.39b, ayrıca bkz. Güğümbaşı İbrahim Ağa, y.115a, (29) Cemaziyevvel 1137-(13) Şubat 1725.

281 Enderun'da terfi eden her ağa, gittiği koğuşun acemisi kabul edilirdi. Acemi ağalar, davranış kurallarını ve kaidelerini öğrenebileceği, eğitimiyle ve terfi talepleriyle ilgili istişarede bulunacağı kendisine hamilik edecek görmüş geçirmiş koğuşun eski ağalarından uygun görülen birine koğuş zabitleri tarafından acemi tabiriyle verilirdi. Lalasının kendisini iyi yönlendirmediği ve ilgilenmediğini düşünen acemi talepte bulunarak lalasını değiştirme hakkına da sahipti. Enderun'daki her ağanın lalası olduğu gibi kendileri de birkaç aceminin lalası olabilirdi.

282 Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, c. I, s. 128-129.

çıkmaları kanundur.²⁸³ Ancak yaptığımız araştırmalarda, XV. yüzyılda 35 akçe verilerek çıkarılan bir has odalıya rastlanmamıştır.²⁸⁴ XVI. yüzyılda da Has Odalılara çıkmalarda verilenler Fatih'in belirlediği 35 akçenin çok altındadır. Yavuz dönemi örnekleri incelendiğinde Has Odalıların 22 ile 26 akçe arasında değişen gelirlerle sipahi ocaklarına çıktıkları görülmektedir.²⁸⁵ Kanunî döneminin başındaki çıkmalarda incelendiğinde, Yavuz Sultan Selim döneminde olduğu gibi Has Odalıların 25 ve 26 akçe ile sipahi oğullarına dâhil oldukları görülmektedir.²⁸⁶ Kanunî döneminde Has Oda'dan çıkmalarda daha üst düzey görevler verildiği bilinmektedir. Sultan III. Mehmed döneminde 31 Aralık 1599'da, yapılan düzenleme ile Enderûn koğuşlarında bulunan ağaların çıkmalarda alacakları para ve vazifeler tekrar kanun haline getirilmiştir. Buna göre Has Oda'dan çıkan ağaların 30 akçe ile sipahi oğullarına dâhil olmaları kanun haline gelmiştir.²⁸⁷ Bu miktar *Fatih Kanunnâmesi*'nde belirlenenden beş akçe daha azdır. Saray teşkilatıyla ilgili Fatih'in kanunlarının titizlikle uygulandığına dair birçok örnek olmakla birlikte, Has Odalılara çıkmalarda 35 kuruş verilmesiyle ilgili hükmün, yaklaşık yüz yıl sonra dahi genel olarak uygulanmıyor olması oldukça dikkat çekicidir. XVII. yüzyılda Has Oda'dan çıkmalarda sipahi oğulları zümresine çıkmalarda azalmış, müteferrikalık,²⁸⁸ çarşnıgirbaşlık,²⁸⁹ küçük defterdarlık,²⁹⁰ Mısır beyliği,²⁹¹ beylerbeyilik,²⁹²

283 *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, s. 16.

284 Ağca Diker, *a.g.t.*, s. 76-77.

285 5 Za 922-27 Kasım 1516'da Himmet, Mahmud, Süleyman ve Osman'a 22'şer akçe; 1 Cemaziyelahir 923-1517'de Semender, Murad ve Yahya'ya 25'er akçe; 7 Ramazan 924-12 Eylül 1518'de Ahmed, Faik ve Faik'e 26'şar akçe; 12 Za 925-5 Kasım 1519'da Mesih ve Cafer'e 25'er akçe verilerek sipahi oğulları zümresine dâhil edilmişlerdir. TSMA. D.10048, y.3a, y.3b, 29 Zilhicce 899-30 Eylül 1494.

286 1 Zilkade 926-13 Ekim 1520'de çıkan altı kişiden Lütfü'ye 28 akçe verilirken, Perviz, Musa, Ferruh, Behram ve Hüsrev'e 26'şar akçe verilmiş, 2 Zilhicce 927-3 Kasım 1521'de çıkan beş kişiden Hamza'ya 27 akçe, Ömer ve Behram'a 26'şar akçe, Cafer ve Yusuf'a 25'e akçe verilmiştir. D.10048, y.3, y.4a 29 Zilhicce 899-30 Eylül 1494.

287 TSMA.E.1120/28, 13 Cemaziyelahir 1008-31 Aralık 1599.

288 Baltacı Mustafa Ağa, 12 Ağustos 1655'de küçük mirahurluk ve müteferrikalıkla çıkmıştır. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi*, s. 82.

289 2 Mart 1653'te Ali Ağa çarşnıgirbaşlıkla çıkmıştır. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi*, s. 52.

290 5 Temmuz 1663'te Recep Ağa ve 12 Temmuz 1666'da Şaban Mehmed Ağa, küçük defterdarlıkla çıkmışlardır. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi*, s. 158.

291 1 Mayıs 1659'da Turna Mustafa Ağa, Mısır beyliği ile çıkmıştır. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi*, s. 135.

292 12 Aralık 1665'de Hafız Mustafa Ağa, beylerbeyilikle Hersek Sancağı ile çıkmıştır. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi*, s. 216.

küçük ruznamçecilik,²⁹³ çavuşbaşılık²⁹⁴ ve kapıcıbaşılık²⁹⁵ vazifeleriyle çıkmalar başlamıştır.²⁹⁶ XVIII. yüzyılda bu vazifelere ilave olarak tevliyetlerle çıkmalar eklenmiştir.²⁹⁷

Has Oda'dan saray içine terfilerde de sıra dışı uygulamalar bulunmaktadır. Hazine kethüdalığı, Kiler kethüdalığı ve Seferli kethüdalıklarına atamalar Has Oda'dan yapılmakla birlikte, kadroları burada kalmaktadır. Bunlar hâlâ Has Odalı olduklarından, kıyafetleri, yevmiyeleri, inamları, bayramlıkları bu koğuştan ödenmeye devam edildiği gibi, bir sonraki terfilere saray içine olursa Has Oda Arz Ağaları arasına dahil olmaktadır. Saray dışına çıkmalarda Has Odalılar gibi iyi gelir ve üst düzey memuriyetle çıkmaktadırlar.²⁹⁸ Sıra dışı bir diğer uygulama ak hadımlarla ilgilidir. Çok nadirde olsa Enderûn teşkilatı içine girmiş ak hadımlar Has Oda'ya kadar yükselirlerse, Babüssaade Teşkilatına²⁹⁹ mensup arz ağaları arasına dâhil olmaktadır.³⁰⁰

Sonuç ve Değerlendirme

Enderûn teşkilatı mülki ve askerî sınıfa yetişmiş kalifiye personel sağlama amacı taşımak üzere ihdas edilmiştir. Devşirilerek alınan oğlanlar yanında; müteferrikalar, iltimaslılar, zâdeler ve çiraklar da Enderûn'a girmektedir. Enderûn'da askerî eğitim yanında ağırlıklı olarak dinî eğitim verilirken, Arapça, Farsça, yazı, cilt, tezhip, oymacılık, ressamlık, berberlik, tellaklık, kürkçülük vb. meslekî

293 4 Mart 1667'de Yeşilli Mehmed Ağa, küçük ruznamçecilikle, 20 Ekim 1670'de Koca Kenan Paşa-zade Bayezid Bey küçük ruznamçecilik ve kapıcıbaşılıkla çıkmıştır. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi*, s. 254, s. 344.

294 8 Mayıs 1668'de Zülfikar Ağa çavuşbaşılıkla çıkmıştır. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi*, s. 290.

295 5 Kasım 1667'de Mastcıbaşı Osman Ağa, kapıcıbaşılıkla çıkmıştır. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi*, s. 344.

296 Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 338.

297 Konuyla ilgili bkz. 1775'de Has Oda Ağalarından Mahmud Bey'e Ayasofya'da Sultan Mahmud Kütüphanesi ve imareti vakfı ile Galata'da Sultan Mahmud'un validesi mektup ve sebilhane vakfının tevliyeti tevcih edilmesine ilişkin Sultan I. Abdülhamid'in beratı için bkz. TSMA. E. 5424/6-9-741/25, 1188 Zilkade 27-29 Ocak 1775; Has Odalı İsmail'in çıkmasıyla ilgili bkz. TSMA. E.5425/68-744/21, 1243 Safer 25-17 Eylül 1827.

298 Has Odalı Hazine, Kiler ve Seferli Kethüdalılarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Ağca Diker, *a.g.t.*, s. 300-324.

299 Babüssaade arz ağaları için bkz. Ağca Diker, *a.g.m.*, s. 4-5.

300 9 Zilkade 1061-24 Ekim 1651 tarihinde Has Oda Ağalarından Miftah Gulamı Üsküplü Hadım Ali Ağa'ya Saray Ağalığı tevcih ediliyor. 6 Cumadelula 1066-2 Mart 1656 tarihinde yapılan terfilerde, has odabaşılığın Has Oda Ağalarından Hadım Halil Ağa'ya ihvan edilmesiyle ilgili bkz. Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi, s. 41, 87.

eğitim de verilmekteydi. Dindar, savaş sanatlarını bilen, entelektüel donanıma sahip bu ağalar, saray terbiyesinden geçmenin getirdiği zarafete de sahiplerdi. Her aşamada yeniçeri ocağına çıkan ağaların nihai hedefi elbette devlet teşkilatı içinde yer almaktı. Bunun için de hepsinin hayalinde Has Oda'ya terfi ederek, padişahın yanında görev yapmak ve iyi gelirlili bir vazife ile çıkmak vardı.

Bu çalışmada Enderûn teşkilatında bulunan koğuşların mevcutlarının yüzyıllar içindeki değişimine, sayısal verilerle dikkat çekilmiştir. İlk dönemlerde çok az sayıda ağanın yer aldığı koğuşların zamanla 200-300 kişiye tahvili, eğitimin kalitesi kadar, çıkmalar sonrası alınan vazifelerle de ilgilidir. Çalışmamızda her koğuşun mevcudunun belirlenmesi yanında, hiyerarşisi ortaya koyan sınıflarının da tespitine çalışılmıştır. Enderûn koğuşları içinde aynı unvanı taşıyan farklı statülerin varlığına işaret edilmiştir. Koğuş içinde farklı statülerde bulunan ağaların bir sonraki koğuşa terfi edebilmeleri için öncelikle koğuş içindeki statüleri geçmeleri gerekmektedir. Her koğuşun kıyafetleri model olarak birbirine benziyorsa da, kullanılan kumaşların kalitesi sınıf farkını ortaya koymaktadır.

Enderûn ağaları, Cuma selamlıklarında kıymetli kıyafetleri ve güçlü fizikleriyle padişahın zenginliğini göstermek üzere halkın huzuruna çıkarken, seferlerde padişahın yakın korumalığını yapmakla vazifelidiler. Padişahın çevresinde birbirinden güçlü, yakışıklı, bahadır saray ağalarının varlığı, padişahlık kurumunun ulaşılmazlığını sağlamaktaydı. Saray terminolojisinde “*acemilik*”, “*bayram inamı*”, “*cûlus bahşişi*” gibi terimler genel olarak bahşişleri ifade ediyorsa da, standart miktarları değil statüye göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Genel olarak saray dışına bir vazifeye terfiyi tanımlayan çıkmaların, zaman zaman saray içine farklı vazifelere çıkmayı simgelediği çalışmamızda örnekleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yüzyıllar boyunca devletin ihtiyaç duyduğu her alanda kalifiye eleman yetiştiren Enderûn teşkilatının mensuplarının çıkmalardan sonra zaman zaman padişaha akraba olmaları buradaki eğitime verilen önemin en önemli göstergelerinden biridir. Enderûn teşkilatı içinde Has Oda'ya terfi eden ağalar, padişahın yakınında bulunmaları hasebiyle devlet erkânıyla da yakın temasta bulunmaya başladılar. Bu aynı zamanda devlet adamlarının da onları tanıması için bir fırsattı. Enderûn ağaları; zekâları, iyi huyları, iyi ahlakları, sadakatleri ve çalışkanlıkları oranında değerlendirilerek ödüllendirilmiştir. Enderûn teşkilatının bugüne bıraktığı en önemli bilgi; kişinin sahip olduğu entelektüel birikim, beceri, donanım ve güzel ahlakın soy bağından önemli olduğu ve atamalar da liyakat gözetildikçe devletin ilelebet payidar kalacağıdır.

Kaynakça**Arşiv Belgeleri**

- BOA.A. {DVNSMHHM, 35/934, 17 N 986-17 Kasım 1578
BOA.A. {DVNSMHHM.D.25/1259, 21 Z 981-13 Nisan 1574
TSMA.D.9,14 R 994-4 Nisan 1586
TSMA.D.34,24 Z 995-30 Kasım 1587
TSMA.D.85,21 L 1219-29 Z 1223
TSMA.D.435,1 Ş 1244- 6 Şubat 1829
TSMA.D.622, 8 M 1228-11 Ocak 1813
TSMA.D.701,1210-1233-1796-1818
TSMA.D.725,(29 Z)1027-17 Aralık 1618
TSMA.E.952/2-406/18, tarihsiz
TSMA.D.1025,974-1567
TSMA.D.1056,(29) Z 1186-28 Ocak 1773
TSMA.D.1060,1044-1635
TSMA.D.1107,17 L 1161-10 Ekim 1748
TSMA.D.1195/47, 20 C 1226-12 Temmuz 1811
TSMA.D.1987,1144-1732
TSMA.D.2012, 1088-1678
TSMA.D.2013, 29 Z 1063-20 Kasım 1652
TSMA.D.2034,11 Ca 978-11 Ekim 1570
TSMA.D.2036,927-1520/983-1576
TSMA.D.2058,1111-1133
TSMA.D.2164, 4 Muharrem 968-25 Eylül 1560
TSMA.D.2184, 29 B 1131-29 C 1143/17 Haziran 1719-9 Ocak 1731
TSMA.D.2352/486, 5 S 1076-17 Ağustos 1665
TSMA.D.2362, 29 Ra 1132-9 Şubat 1720
TSMA.D.2363/3,29 Ra 1132-9 Şubat 1720
TSMA.D.2402/40,(29) Recep 1171-8 Nisan 1758
TSMA.D.2402/54, 22 N 1175-16 Nisan 1762

- TSMA.D.2406/63,1175 Z 29-21 Haziran 1762
TSMA.D.2546/1-2,29 Z 1000-6 Ekim 1592
TSMA.D.2619/1, 25 Ca 1215-14 Ekim 1800
TSMA.D.2829, 29 Z 1207-7 Ağustos 1793
TSMA.D.3250,1229-1814
TSMA.D.4113/1,1177-1764
TSMA.D.4113/2,1177-1764
TSMA.D.4113/3,1177-1764
TSMA.D.4113/10,1177-1764
TSMA.D.5386, 9 B 1111-31 Aralık 1699
TSMA.D.7722, 1 Ş 1179-29 N 1180/13 Ocak 1766-28 Şubat 1767
TSMA.D.8009,13 C 1008-31 Aralık 1599
TSMA.D.8846, 1098-1687
TSMA.D.9390,29 Z 1106-10 Ağustos 1695
TSMA. D. 9451, 29 Z 970-19 Ağustos 1563
TSMA.D.9573,1115-1134
TSMA.D.9590,1057/1648
TSMA.D.9621,(29) B 927-5 Temmuz 1521
TSMA.D.9943,29 Z 972-28 Temmuz 1565
TSMA.D.10036,6 Ca 1003-19 Aralık 1594
TSMA.D.10048, 915-1510
TSMA. D.10177, 5 Ra 973-30 Eylül 1565
TSMA.D.10181,1039-1630
TSMA.D.10457/19, 1082-1672
TSMA.D.10706/1,29 Z 1222-27 Şubat 1808
TSMA.D.12068/2-1014/46, 28 Ş 1317-1 Ocak 1900
TSMA.E.1120/28, 13 C 1008-1 Aralık 1599
TSMA.E.1556/2-450/31, 22 Ca 1073-2 Ocak 1663
TSMA.E.2445/173-529/35, 2 M 1099- 8 Kasım 1687

- TSMA.E.3313/125-131-592/36, 28 N 1071-27 Mayıs 1661
 TSMA.E.3313/149-593/1/1,22 Ra 1070-7 Aralık 1659
 TSMA.E.3313/198-593/1/2, (10) Ra 1068-16 Aralık 1657
 TSMA.E.3336/462-625/37, 24 Ca 1291-9 Temmuz 1874
 TSMA.E.3336/960-628/70, 3 S 1308-18 Eylül 1890
 TSMA.E.4037/1-668/39, 22 R 1291-3 Nisan 1880
 TSMA.E.4228/2-683/4, 25 M 1243-18 Ağustos 1827
 TSMA.E.10126/16-944/55, 29 R 1086-23 Temmuz 1675
 TSMA.E.10735-6-982/69, 8 Z 1073-14 Temmuz 1663
 TSMA.E.12069/1-1014/47, 6 Za 1299-11 Ekim 1882
 TSMA.E.12354/1-2-1022/9, 1066-1656
 TSMA.E.12376/2-1020/47, tarihsiz

Kitap ve Makaleler

- Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul, Çamlıca, 2008.
- Afyoncu, Erhan, “Müteferrika”, *DİA*, c. 32.
- Akkutay, Ülker, *Enderûn Mektebi*, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1984.
- Aksüt, Ali Kemali, *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, İstanbul, Vakıf Matbaası, 1939.
- Anonim, *Enderûn Tarihi*, İBK, K. 470, Muallim Cevdet Yazmaları.
- Ârifi, *Süleymannâme*, İstanbul 1558, TSMK, H 1517
- Atasoy, Nurhan, *İbrahim Paşa Sarayı*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1972.
- Baykal, İsmail H., *Enderûn Mektebi Tarihi*, c. 1, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, 1953.
- Baykara, Tuncer, “Lala”, *DİA*, c. 27.
- Beyhan, Mehmet Ali, *Saray Günlüğü (1802-1809)*, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2007.
- Bobovius, Albertus, *Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Ali Berktaş, İstanbul, Kitap Yayınları, 2002.

Canatar, Mehmet, “Kethüdâ”, *DİA*, c. 25.

Cenkmen, Emin, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1948.

Diker, Sevgi Ağca, “Has Oda ve Teşkilatı”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

_____, “Topkapı Sarayında Ak Hadımlardan Oluşan Babüssaade Teşkilatı ve Kurumun Son Güçlü Temsilcisi Kapı Ağası Gazanfer Ağa”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı 16, Güz 2020.

D’ohsson, *Tableau Général de l’Empire Ottoman*, Paris 1787, TSMK, Y.B. 3441.

Ercolino, Elettra, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa*, ed. Erhan Afyoncu, çev. Pınar Gökmar, İstanbul, Yeditepe Yayınları, Ocak 2012.

Gencer, Mustafa, “Osmanlı Tarih Yazıcılarının Kazıklı Voyvoda (Vlad III. Tepeş) Tasvirleri”, *Balkan Tarihi*, c. II, Burdur, Osmanlı Tarihi ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, 2016.

Hazerfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü’l Beyân fî Kavânîn-i Âli Osmân*, haz. Sevim İlgürel, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

İlgürel, Mücteba, “Acemi Ocağı”, *DİA*, c. I, 1988.

İlyas Ağa, *Hafız Hızır, Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat, Letâif-i Vekâyi’-i Enderûniyye*, haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul, Kitabevi, 2011.

İpşirli, Mehmet, “Enderûn”, *DİA*, c. 11, 1995.

_____, “Galata Sarayı”, *DİA*, c. 13, 1996.

_____, “Musâhib”, *DİA*, c. 31, 2006.

_____, “Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Bir Eser: Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-î Âsitâne”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 14, İstanbul, 1994.

İsfendiyoğlu, Fethi, *Galata Sarayı Tarihi*, İstanbul, 1952.

Kahraman, Seyid Ali – Dağlı, Yücel, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, İstanbul, YKY, 2003–2011.

Kıran, Batuhan İsmail, “Osmanlı Saray Teşkilatında İçoğlanlığı Müessesesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2018.

Koçi Bey Risaleleri, haz. Seda Çakmakçıoğlu, İstanbul, Kabcacı, 2007.

Makxim, Mihai, “Kantemiroğlu (Dimitrie Cantemir)”, *DİA*, c. 24.

Mehmed Halife, *Târih-i Gılmânî*, sad. Kamil Su, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri*, haz. Nuri Akbayar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, haz. Mehmed İpşirli, c.I-II, İstanbul, Bahar Matbaası, 1967.

Nicolay, Nicolas De, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, ed. Marie - Christine Gomez - Geraud Stefanos

Yerasimos, çev. Şirin Tekeli - Menekşe Tokyay, İstanbul, Kitap Yayınevi, Haziran 2014.

Oğuz, Murat, “Osmanlı Devletinin Yükselme Döneminde Enderûn Saray Okulunun Yeri ve Önemi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Osman, Rifat, *Edirne Sarayı*, yay. Süheyl Ünver, Ankara, TTK, 1989.

Özcan, Abdülkadir, “Câmeşûyân”, *DİA*, c. 7, 1993.

_____, *Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiat Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995.

_____, “Devşirme”, *DİA*, c. 9, 1994.

_____, “Doğancı”, *DİA*, c. 9, 1994.

_____, *Fatih Sultan Mehmed Atam Dedem Kanunu Kanunnâme-i Âl-i Osman*, 3. bs., İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2013.

_____, “Gedikli” *DİA*, c. 13, 1996.

_____, “Gulam” *DİA*, c. 14, 1996.

_____, *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, İstanbul, Kitabevi, 2007.

_____, “Pencik” *DİA*, c. 34, 2007.

_____, “Rikabdâr”, *DİA*, c. 35, 2008.

_____, “Silâhdar Mehmed Ağa”, *DİA*, c. 37, 2009.

_____, “Şikâr Ağaları”, *DİA*, c. 39, 2010.

_____, “Turnacıbaşı”, *DİA*, c. 41.

_____, “Zabit”, *DİA*, c. 44, 2013.

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I-III, İstanbul, MEB Yayınları, 2004.

Rahîmîzâde İbrâhîm Çavuş, *Gencine-i Feth-i Gence*, TSMK. H. 1296.

Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan - Yunus Uğur - Baki Çakır - Ahmed Zeki İzgöer, c. I-III, İstanbul, Klasik Yayınları, 2013.

Sakaoğlu, Necdet, *Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, İstanbul, Denizbank, 2002.

Seyyid Lokman, *Hünernâme*, TSMK, c. II, H. 1524.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme, Tahlil ve Metin (1106-1133-1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, Ankara, TÜBA, 2018.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1999.

Taneri, Aydın, “Hadım” *DİA*, c. 15, 1997.

Tayyazâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn*, haz. Mehmet Arslan, c. I-V, İstanbul, Kitabevi, 2010.

Turan, Şerafettin, “Silâhdar”, *DİA*, c. 37.

Türkyılmaz, Müjdat, “Osmanlı Klasik Döneminde, Enderûn Mektebindeki Üst Düzey Yönetici Eğitimi İle

Günümüzdeki Üst Düzey Yönetici Eğitiminin Karşılaştırılması”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapukulu Ocakları*, Ankara, TTK, 1988.

_____, *Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı*, Ankara, TTK, 1988.

Yılmaz, Ziya, *Topçular Kâtibi Abdulkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, Ankara, TTK, 2003.